ՍԻՕՆ

ԱՄԱՍԱԳԻՐ

ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ, ԲԱՆԱՍՏԵՂԾԱԿԱՆ, ԳՐԱԿԱՆՈՒԹԵԱՆ
ԵՒ ՓԱՐԱԶԲԱԿԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՀՐԱՏԱՆ ՄԻՒՄԻՒՆԻ

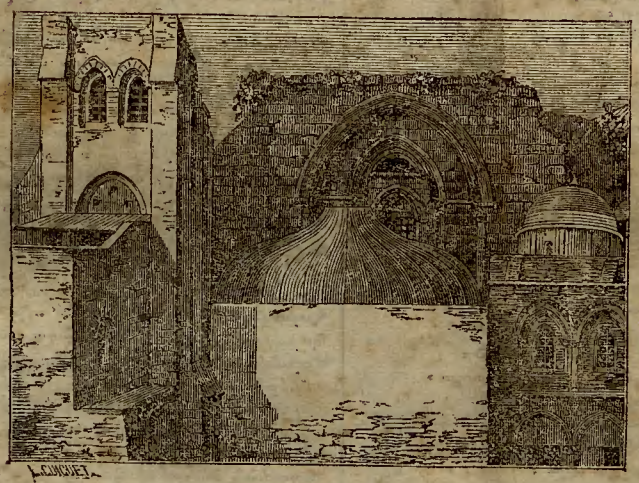

ԳԵՐՈՒՍԱՂԷՄ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՍՐԲՈՑ ՅԱԿՈԲԵԱՆՑ

1868

" Գէորգ վարդապետ Պրուսացւոյ ։
Տ · Աբիստակէս քահանայ Գաթարէճօվիսիի ։
Տ · Գրիգոր քահանայ Աձէմեան Գէյոլճա ։
Տ · Գրիգոր քահանայ Պէշիկճաշա ։
Տ · Եղիշէ քահանայ Մայր եկեղեցւոյ ։
Տ· Մարտիրոս քահանայ Գաթարէճօվիսիի ։
Տ· Սուքիաս քահ. Մայր եկեղեցւոյ աւագ լուսարար։
Աբէտագեանց Գէորգ աղա Գօղտասեան ։
Աղամանեան Սիրուիչ և Կարապետ ազգ.ք ։
Աձէմեան Խաչատուր աղա Վանցի ։
Ամոճ աղա Խանչիկի ։
Աշխանեան Գօղտա Հիճեռճի ։
Ապրօ Հիճեռճի ։
Արայիձեան մահտեսի Սարգիս աղա ։
Արիամեան Միքայէլ աղա ։
Արծանեան Սաւիան Գէյ ։
Բարսաղամեան Յախտաճի աղա ։
Բարսեղեան Սաւիան աղա ։
Գաբրիել աղա (մահտեսի) ։
Գաբրիելեան մահտեսի Սիրուիչ աղա ասկերիչ ։
Գալուստ Ճանիկ աղա Ժամագործ ։
Գալուստեան Ղազար աղա ։
Գայթղեան Յարութիւն աղա ։
Գասպարեան մահտեսի Գաբրիել աղա ։
Գասունի աղա (մահտեսի) ասկերիչ ։
Գասպարճեան Գէորգ աղա · (2 օրի ·) ։
Գասպարճեան Պաճուճ աղա ։
Գասպարճեան Յարութիւն աղա ։
Գասպարճեան Ղազարոս և Համբարձում աղայք (2 օր)
Գասպարեան մահտեսի Յակոբ աղա ։
Գէլճիեան Գրիգոր և Յովհաննէս աղայք Կեսարացի ։
Գուշագեան մահտեսի Յարութիւն աղա ։
Գուշագաղթեան մահտեսի Յակոբ աղա ։
Գրիգորեան Սիմճիկ աղա ։
Դպրոցասիրաց ընկերութիւն Եւիւզճ ։
Եաղճեան Յ · Սաւիան աղա Ամասիացի ։
Եաղճեան Գօղտա աղա ։
Եաղճեան մահտեսի Յովհաննէս աղա ։
Եաղճեան Աճախս աղա ։
Եուճուեճեան Ալէքսան աղա ։
Երամեան Գէորգ Գէյ · (5 օրի ·) ։
Երեմեան Մինաս աղա ։
Եօթաումեան Կարապետ աղա · (2 օրի ·) ։
Չարդաբեան Գէորգ աղա Կեսարացի ։
Չարդաբեան Կարապետ աղա „ ։
Էմմառեան Գաբրաս աղա ։
Էամերեան Նիկողոս աղա ։
Թադէոսեան մահտեսի Ղուկասին աղա ։
Թադէոսեան Վրդ մահտես աղա Ժամագործ ։
Թաշճի պաշի Յարութիւնեան Աւետիք աղա ։
Թիրեաքիեան Կարապետ աղա ։
Թիրեաքիեան Սահակ աղա. Առեւ. Խրլնեան Լիւիկ ։
Թօզամիլեան Մինաս հիճեռճի ։
Թօխաթցի մահտեսի Յակոբ աղա ։
Ի Խոզաշէն Առաքել աղա ։
Իզմիրլեան Դաւիթ աղա ։
Խաչատուրեան Միքայէլ աղա ։
Խնուսցի մահտեսի Գէորգ ա ղա ։
Նիւլոլենկ Աբել աղա ։
Նիւլոլենկեան մահտեսի Նիւլոլենկ աղա ։
Նիւլոլենկեան Նիւլոլենկ աղա Կեսարացի ։
Նիւլոլենկեան Ներսէս աղա ։
Նիւմիւշեան Հաճերճեան աղա Կեսարացի ։
Նիւմիւշեան Յարութիւն աղա ։
Նիւմիւշեան Յովհաննէս աղա ։
Նիւմիւշճի մահտեսի Աբրահամ աղա ։
Նիւմիւշճի Դաւիթ աղա ։
Նիւմիւշեան Գաբրիել աղա ։
Համամճեան Գասպար աղա ։
Համամճեան Սարգիս հիճեռճի ։
Համերճերեան Գէորգ աղա Սամսթիրսցի ։
Հոճաքեան պէշիճեան Սարգիս հիճեռճի ։
Հարունց մահտեսի Աբրահամ աղա ։
Հնոճեան Պետրոս աղա ։
Ղազարեան մահտեսի Խաչիկ աղա ։
Ղազարեան Քրիստոստուր աղա ։
Ճիճեան մահտեսի Գաբրիել աղա ասկերիչ ։
Ճիվելեկեան Ղազարոս աղա ։
Ճիվելեկեան Յովհաննէս աղա ։
Մադլեան Եփրեմ աղա ։
Մադլեան մահտեսի Սարգիս Խալֆա ։
Մահտեսի Գէորգ աղա վաճառ Երեցփոխ Աղթամարցի։
Մանիկեան մահտեսի Մանուկ աղա . (2 օրի) ։
Մանուելեան Յակոբիկ աղա ։
Մանուելեան Գօղտա աղա ։
Մանուկեան Յովհաննէս աղա ։
Մանուկեան Սինեքրիմ աղա ։
Մեքրտեճեան Միքայէլ աղա ։
Մըրտիրեան մահտեսի Միքայէլ աղա ։
Մխիթարեան Մխիթարճեան ։
Մխտիկեան Ճիվան աղա ։
Մխտաեքեան Խաչատուր աղա ։
Միսաքեան Վարդերես աղա ։
Միքայէլեան Սամուէլ աղա ։
Մ ովսէեան Տօքթօր ։
Մուրատճեան Յակոբ հիճեռճի . (2 օրի .) ։
Մօսիկեան Յակոբ աղա ։
Մռատեան Գէորգ աղա ։
Մռատեան մահտեսի Պազոյք աղա ։
Յակոբեան Գօղտա աղա ատաքիար ։
Յովհաննէսեան Հայրապետ աղա ։
Յովսէփեան Կարապետ աղա ։
Նէրսէսեան Գրիգոր աղա ։
Նիկողոսեան Պետրոս աղա ։
Նշանասեանցեան մահտես Գրիգոր աղա . (2 օրի .) ։
Նշանասէեան Յակոբիկ հիճեռճի · (2 օրի .) ։
Նշանասեանցեան Սիմճիկ աղա · (2 օրի .) ։
Շահան էֆեանց ընկերութիւն Սեբաստիոյ ։
Շամամճեան Աւետիս աղա ։
Ռեզանեան Միքիչ աղա սապրաճի ։
Ոզանեան Պարթեւ աղա Ժամագործ ։
Չայեան մահտեսի Գաղաւսար աղա Բինկեանցի ։
Չայլաքեան Կարապետ աղա ։
Չելեկեան Գրիգոր և Յովհաննէս աղայք ։
Չոմճեան Պարգիս աղա ։
Չրաքեան Սէլքան աղա Ամասիացի ։
Չօլաքեան Փանուկ աղա ։
Պալեան Պարգիս Գէյ ։
Պաղեան Անտօնիկ հիճեռճի ։
Պէզեան Յակոբ հիճեռճի ։
Պաղքճեան Առաքել աղա ։
Պահաքեան մահտեսի Խաչիկ աղա ։
Պարտիզպանեան Աւետիս աղա ։
Պապօնեան Գրիգոր աղա Սեբաստացի ։
Պէշկերեան Խորոմ Գէյ ։
Պէշկերեան Պահակ աղա ։
Պերպէրեան Պարգիս աղա ։
Պէշիկեան Միքայէլ աղա ։
Պօղոսեան մահտեսի Գէորգ աղա ։
Պօղոսեան Յովհաննէս աղա ։
Պջոմճեան Սիմէն աղա ։
Սագոեան Ալէքսան աղա ։
Շահակեան մահտեսի Յարութիւն աղա՝
Սարգիս (մահտեսի) աղա ասկերիչ ։
Սարգսեան Կարապետ աղա ։
Սեբաքեբ (մահտես) աղա ։
Սեբաքեբեան Երամեակ վարժուհի ։
Սեբեբեան Յարութիւն աղա ։
Սեբոբեան Տօքթօր հիճեռճի ։
Սեբրենցառ մահտեսի Պահակ աղա ։
Սեհիբեան Ղշան հիճեռճի ։
Սիմոնեան Յակոբ աղա ։
Սմբատեան Յարութիւն աղա ։
Տաճատեանեան Նիկողոս աղա ։
Տաճատեան Յովհաննէս հիճեռճի ։
Տաճատեանցեան Կարապետ և Բարսեղ աղայք ։
Տաճատեան մահտես Միքիչ աղա ։
Վարպանեան Աբրահամ աղա ։

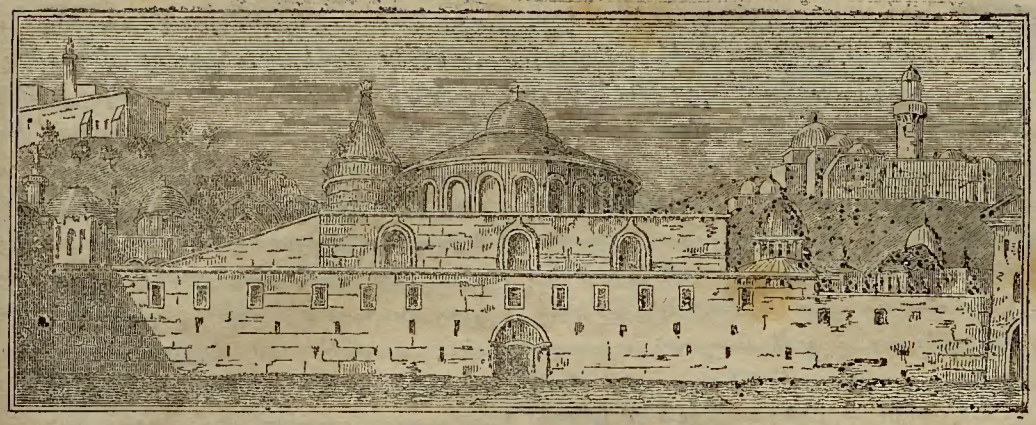

ՄՇԱԿ

ԵՐԲՈՐԴ ՏԱՐԻ
ԹԻՒ 10·

ԱՄՍԱԳԻՐ

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ 31·
1868·

ԱՀԳՈՒԱՑԻՆ ԲԱՆԱՒՈՐԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԳԻՏԱԿԱՆ

ԺՈՂՈՎՐԴԱՅԻՆ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ

Նախաշաւիղ. —Ա. Կրո՞ւթիւն ըսք բո՞ւն նշանակո՞ւթեան. —Բ. Ի ք՞ոյ համ ապրիմ՞ կրո՞ւթեան. —Գ. Քրիստոնէո՞ւթիւնն իբրեւ գաղթական է. —Դ. Քրիստոնէո՞ւթիւնն իբրեւ հաստատիչ կրո՞ւթեան. —Ե. Էեփեո՞ւթիւն. —Զ. Ո՞ւսո՞ւցչական Ա՛պրիարան։

ՆԱԽԱԾԱՒԻՂ.

Քանի մը տարիներէ՝ի վեր քաւականին կը խօսուի և կը գրուի մեր Ազգին մէջ կրթասիրեան և դաստիարակասիրեան վրայ, որով յայտնի կ՚երեւի, թէ ազիսասիրեան կոչտատրեր հետեւանքները և լուսաւորասիրեան վրկարար սկզբունքները զգալի եղած են։ Ա՛յս շարժումն, լաւ երեւասիրեան, բաւական մխիթարական է և յոյս տագրական և ամենայն հնարհաւատասիրեան արժանի են այն անհատները, որոնք թէ մանաւանդ հրատարակասիրեամբ և թէ ազգային պարբերական մամուլ մէջտեղ դաստիարակասիրեան կենսական խնդիրը կը յուզեն։ Սակայն, յամենասէր վհատական խոստանասիրեան աղաղակ մի և կը լսուի, որ ըստ միայն ազգային դպրոցներ լաւ թիւը համապատասխան չէ ազգի բարմնասիրեանը և կարօտասիրեանը, այլ և եղած դպրոցներն անգամ շատ սխալ վիճակ ունին թէ նեւթապես

և թէ մանաւանդ բարոյապէս : Ըս դարձ՝ մի նոր սթափումն կը նշմարուի ամեն տեղ, որ կը փափաքին դպրոց բանալ, կը փափաքին ուսանիլ և ուսուցանել. բայց թէ ինչ նպատակի մէջ կ'ելլելի ուսման փափաքը, ինչ կ'ուսանին և ինչպէս կ'ուսուցանեն. այս մասին ամեն ինչ խառնաշփոթ է : Վանդիկ, գոգցես ամեն տեղ կը պակսին դիւրուսոյց և անդադարար դասագրքեր, բարեյարմար կարգ ու կանոն, պատշաճաւոր ընտրութիւն և դասակարգութիւն կարեւոր ուսմանց և գիտութեանց, բեղմնաւոր եղանակ և ուղղութիւն դաստիարակութեան, և մանաւանդ էական տարր մտաւոր և բարոյական զարգացման, Թողունք ասել, որ դպրոցական վարչութեան ճշդմարիտ համարատուութեան և համապատասխանութեան սկզբունքը բոլորովին չը կայ : Սակայն, եթէ մանրախուզիւ ուրանենք այս խառնաշփոթութեանց աղբիւրը, ոչ կարող ենք գտնել, և թէ ոչ ժողովրդի բարոյական անձեռնհասութեան և Ազգային վարչութեան տարաձայնութեան մէջ :

Ներսէս Սահմանադրութիւնը երեւան եկաւ, Թմրած և ընդարմացած հայութեան ճակատին վրայ կենդանութեան և շարժողութեան նշոյլ մի փայլեցաւ : Ազնիւ սիրտ Ներսէսի և ազնիւ հոգեբանների ուրախական աղաղակ մի բարձրացաւ : Հայը ողջագուրեց Սահմանադրութիւնը խանձարուրով, պատատրոյի եռանդով և քաղցր յոյսերով, Թէպէտ և շատերուն համար ուրախութեան բուն շարժառիթը անծանօթ էր, և շատերը ուրիշ բան կը տեսնէին Սահմանադրութեան մէջ, քան թէ իսկական Սահմանադրութիւնը : Այսպէս էր ժողովրդեան մեծ մասը, որ Սահմանադրութեան նպատակին ծիածանին վրայ այնչափ գոյներ կը տեսնէր, որչափ բաղմաթիւ էին իր խղճերը և վերաց սփոփանաց յոյսերը : Սակայն, սակաւաթիւ բանիմացներ մի քանի մասն մի եւս կար, որ Սահմանադրութեան աղբիւրին վրայ իր խղճական գոյնը կը նկատէր և հայկական ազգային վարչութիւն տեսլով ուրիշ բան չէր հասկանար, եթէ ոչ ժողովրդը իր վիճակին վրայ խորհելու ճանապարհին մէջ մտցնել, իր իրաւանց և պարտուց ընտելացնել, և այսպէս օր առաւ կանոնաւորել և բարեփոքել ազգային կրօնական վիճակը և ժողովրդի մէջ լոյս և գիտութիւն ծաւալել կրթութեան և դաստիարակութեան չնորհիւ : Ուրեմն Սահմանադրութիւնը բանիմացներուս համար էր Սահմանադրութիւն կրօնական, բարոյական եւ մտաւոր զարգացման և ազգովին յառաջադիմութեան : Ըստ տեսակս, ազգային Սահմանադրութեան բուն հոգին ըմբռնողը և հասկացողը հայկական ժողովրդի սակաւաթիւ մասն էր, որ իր զգայուն սրտով և տոկուն համբերութեամբ պարտաւոր էր Սահմանադրութեան սկզբունքը և գործադրութեան պդիւնքը ընդհանրացնել Ազգի մէջ : Սակայն, ինչպէս պատի ամենեցուն, Սահմանադրութեան բուն հոգին կրքերու ծուխին մէջ նսեմացաւ, դաստիարակութիւն ժողովը, որ կեդրոնական Համագումարէն պիտի երկրորդ տեղը պիտի գրաւէր, երբեք չը հասատատեցաւ, քանի մի ժողովներ իրարու խառնուեցան, հոգին փոխուեցաւ նիւթի և Սահմանադրութիւնը՝ ոմանց համար գայթակղութիւն և ոմանց համար յիմարութիւն դառնալով քննութեանց և վերաքննութեանց ենթարկեցաւ : Ըս ահա այսպէս, այն քաղցր յոյսերը, որով Հայը ինքզինքը կը փայփայէր և Սահմանադրութիւնը

կ՚ուզեցուցեր, զոդվես յուսահատու-
թեան սխալը ամպերով ծածկուե-
ցան։

Սակայն մենք, (անշուշտ մեզ հետ
և մեր սրտակիցները) որ յուսահատու-
թիւնը՝ թերահաւատութիւն կը ճանաչենք,
և բոլորովին համոզուած ենք, որ եթէ
ժողովուրդը ճարահատութենէ ստիպ-
ուի առանց ազգային վարչութիւն ապ-
րիլ, դարձեալ չըպիտի կարենայ ապ-
րիլ առանց կրթութեան և դաստի-
արակութեան։ Մենք, որ ազգային
ներկայ օթափութենէն քալլը յոյս մի
կը մնուցանենք, որ եթէ, Աստուած
մի արասցէ, կանոնաւոր ժողովները
բոլորովին համրանան և ոչնչանան, ան-
հատները անշուշտ պիտի աղաղակ
բառնան, և դարձեալ պիտի գոնու-
ին ամեն տեղ, ամեն գաւառի մէջ,
մանաւանդ անձինք, որոնք մի տեղ
գալով՝ պիտի խօսին և խորհին նոր սե-
րունդի կրթութիւն և դաստիարակութիւն
վրայ։ Վերջապէս, մենք՝ որ այս կողմէն
հայութեան մէջ կենդանութիւն կը
նշմարենք և ազգային պարբերական
ներսու մէջ շատերու աղաղակները կը
լսենք, այս սիրելի յուսով նշանաւոր
մտաւորականներու գրուածները մեզ ուղեցոյց բռնելով
և տեղ տեղ թարգմանաբար ծաղկա-
քաղ առնելով՝ կը հրատարակենք ա-
հա ներկայ յօդուածը ծողովրդային կըր-
թութեան վրայ, միակ նպատակ ունե-
նալով մեզ՝ գլխաւորապէս բացատրել
քանի մի ամենակարեւոր կէտեր, ո-
րոնք կրթութեան և դաստիարակու-
թեան էական տարրը կը կազմեն և
համեմիչ աղը, առանց որոց ուսմունք-
ները, վոխանակ համեմելու՝ առաւել
կը դառնացնեն ընկերական կեանքը։

Ուստի և կ՚աղաչենք մեր եղբայր-
ները, մանաւանդ ժողովրդային կըր-
թութեան վրայ խորհող բանադէտ-
ները, իրենց ղաւակաց բարեկրթու-
թեանը վտխաքող ծնողները, հայկա-
կան նոր սերունդի դաստիարակու-
թեանը ստատուսորոշ խնամակալները
և ուսուցիչները, որպէս զի, ուշի ուշ
ջով կարդան մեր յօդուածը, զոր ա-
հա քանի մի կարեւոր գլխակարդու-
թեամբ իրենց մտաքրութեանը կը
ներկայացնենք։ Կաղաչենք ուշա-
գրութիւն դարձնել կրթութեան և
դաստիարակութեան վրայ, վասն զի,
եթէ մի կողմէն խորտակուած է մեր
ազգային ինքնուրոյն քաղաքականու-
թեան անօթն, միւս կողմէն ունինք
այլեւս երկու գլխաւոր անօթ ազ-
գայնութեան — Հրիշտոնէական կրօնք եւ
հայրենի լեզու— որով կարող ենք մեր
ազգային էութիւնը պահպանել, ե-
թէ չանանք կրթուիլ և դաստիարա-
կուիլ։ Եթէ չանանք, Օսմանեան ա-
զատախնամ Տէրութեան քաղաքական
հովանւոյն տակ, ընտիր ժողովուրդ
մի կազմել և գեղատեսիլ հայրենիք,
որոյ կենդրոն լինի լոյս Տպաւորական Աթոռոյս
կան. իսկ միակութեան բերքը —Գիպո-
լիա, ասորեստանիա և Հայբենասէրութիւն։

Ը

ԿՐԹՈՒԹԻՒՆ ԸՍՏ ԲՈՒՆ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹԵԱՆ

Ժողովրդային կրթութիւնը ընդ-
հանրապէս կը սահմանեն այսպէս, այն
է իմանալ խրատել, գրել և սիա-
լութիւնել կամ հաշուել։

Բայց տակաւին արդիւնքը չը քըն-
նած՝ չանանք այս երեք արուեստի կա-
րողութիւնը կշռադատել և նոցա յատ-
կութիւնը պարզել։

Ինչպէս ամեն գործնական գիտու-
թիւն, նոյնպէս և այս երեք արուես-
տը բարեկեցութեան կամ երջանկու-
թեան երեք գլխաւոր միջոցներ են։

Արդ՝ բարեկեցութիւնը կ՚ամփոփէ իր մէջ բարեկրթութիւն, վասն զի, շահը կը կապէ կանոնաւորութեան հետ, որ ամեն օրինաւոր շահուց աղբիւրն է։ Անպահանութիւնը, ինչպէս ընդհանուր, նոյնպէս և անհատական քաղաքակրթութեան հիմն է։ Մարդը կապուած է իւր աշխատանաց արդիւնքներուն հետ, և կը ցանկայ իւր գործոյն մէջ իւր պատիւը տեսնել։ Այս անձնական պատիւէն կը ծնանի բարեկեցութիւնը, զոր աւելի ընդարձակելու համար՝ կը կարօտի մարդը ուրիշներէն եւս յարգուիլ։ Ահա այս պէս անհատական բարեկեցութենէն կը ծնանին իւրաքանչիւր անհատի մէջ բարոյական սովորութիւններ, որոնք շահաւէտ կը լինին նմանապէս հասարակութեանը։ Աւելին, այն երեք արուեստները, որոնք խթեւ բարեկեցութեան միջոցներ կընկատուին, կը բարեկրթեն անհատները, ընկերական կանոնութեան զանազան դասակարգերը և բովանդակ ազգը կամ ժողովուրդը։

Նոյ յայտնենք, այս երեք արուեստները կը նպաստեն մարդուն ուրիշ գիտութիւններ եւս ձեռք բերելու, իւր միտքը լուսաւորելու, իւր վճռակը կամ կացութիւնը ճանաչելու, օգտակար և վնասակար խորհուրդները որոշելու և վտանգաւոր հրապոյրներուն դիմադրելու։ Այսքան են ուրեմն մէկ մէկ լապտերներ, զորս կրթութիւնը կը վառէ մարդուս առջեւ իր կենաց մթին և տաժանելի ճանապարհին մէջ։ Հետեւապէս, շատերը վերոդրեալ պայմանները առաջին անգամ ունենալով՝ կը պնդեն, որ կրթութիւնը մի ճանապարհ է ժողովրդի բարոյականութեան։ Սակայն մենք ընդհակառակը կը տեսնենք շատ անգամ, որ ամեն կրթութիւն չըբարոյակրթեր։ Այն պէս, կարդալը և հաշուելը ինքնին վերաբերութիւն չունին ոչ պարտուց և իրաւանց և ոչ խոհեմութեան և մտախոհութեան գաղտնիքներուս հետ։ Ամենայն ինչ կը կախի միայն այս երեք արուեստի կիրառութենէն, յորմէ և դիւրին է մակաբերել, որ կարդալն և գրելը ու թուելը կարող են ոչ միայն բարութեան, այլ և չարութեան գործիք լինիլ։ Ընծուն օրինակի համար կարդալը կամ ընթերցասիրութիւնը, որ աւելի ուղղակի աղդեցութիւն ունի մարդու մտաց և կենաց վրայ։ Արդարեւ՝ ձշմարիտ է այն, որ կըսուի թէ՝ կարդալ իմացողը կը փափաքի աւելի կարդալ։ Բայց այս փափաքը արդիւնաւորելու համար՝ պէտք է մտաւակարարել ժողովրդին ընթերցուածներ և յատկապէս բարի ընթերցուածներ, իսկ վատթարներ ոչ երբեք։ Պէտք է ժողովուրդը այն ճանապարհով կրթել, որ կարենայ ընտրել և միշտ օգտակարը և բարին նախապատիւ համարել վնասակարին և վատթարին։ Այսպէս, եթէ մանուկները կարդալ սովորին՝ միայն անհիւթ և կամ ապականարար գրուածքներ ընթերցասիրելու համար, և եթէ նոցա սիրտը այնչափ զօրացած չը լինի որ կարենայ դիմադրել անոնք և կորստական գրուածոց հրապոյրներուն, այս տեղէն յայտնի է լուսոյ պէս, որ աւելի լաւ էր, եթէ բնաւ կարդալ չուսանէին, քան թէ ուսանէին և անբարոյականութեամբ ճարակուէին։ Այսպէս, ինչ կարեւորութիւն կարդալոյ երթալու, քանի որ մանուկը ապիտութենէն ի մոլորութիւն պիտի դիմէր։ Աւելի լաւ էր, որ ապիտ մնար, քան թէ մոլար և սուտ լոյս ստանար, որով աւելի կը թանձրանայ ապիտութեան խաւարը, Աւետարանի վճռական խօսքին համեմատ. «Եթէ ձեր ստացած լոյսը խաւար է, ապա որչափի թանձր

պիտի լինի նոյն իսկ խաւաթը ,, (Պաւ. Ջ. 23)։ Այս տեղին կը հետեւի ուրեմն , որ նոյն իսկ կրթասիրութիւնը , իւր զարգացած կերպարանութեամբ , կարող է շատ անհատներ թիւնասարել։ Ասոնց այս տեսլով մի գուցէ կարծուի թէ մենք նպատակ ունինք ապերասիրութիւնը պաշտպանել։ Չհաւ լինի , վասն զի , եթէ կարդալ, գրելը և թուելը միատեսակ համարենք , դարձեալ սխալած ենք խոտորվանելու , որ անհնարին է ոեւէ գիտութեան վրայ հաստատուն բարոյականութիւն հիմնել։ Արդեհետեւ , բարոյականութեան իւրաքանչիւր աստիճանը իրեն համապատասխան գիտութիւն կը պահանջէ ։ Հոգւոյ մը շահութիւնը կամ աղնուագործութիւնը կը պահանջէ նոյնչափ և բանականութիւն մշակութիւն ։ Եթէ ընթերցումը չընդունինք , անշուշտ պիտի ստիպուինք ուրիշ միջոց որոնել բանականութիւնը և միտքը լուսաւորելու համար ։ Չենք կարող ասել երբեք , որ անկիրթ և վայրենի ազգերը առաւել բարոյական են քան կրթուածները , բայց չենք կարող նոյնպէս պնդել թէ կարդալ իմացող ժողովուրդները ամենն առ հասարակ բարեկիրթ են և անբարոյականութենէ ազատ ։ Արդեհետեւ , մի երկու նշանաւոր մտաւորականներ , քանի մի տարիէն առաջ , Գաղղիայի և Սաւոյին Նահանգաց՝ եղեռնագործ դատապարտեալները վիճակագրութեան ենթարկելով՝ գտած են , որ յանցաւորաց մէջ կարդալ և գրել իմացողներու թիւը աւելի շատ է , քան թէ չիմացողներուները , թէպէտ և քանի մի տեղեայ յանցաւորաց վիճակագրութիւն եւս բերուին ներկայի գտած են առաջնոյն ։ Ուրեմն կը տեսնուի պարզապէս , որ ընթերցումն կրնար չէ , այլ միայն գործիք ։ Չենք կարող երեւակայել , որ յառաջ քան դպրութեան՝ գիտէր՝ մարդկութիւնը ամենեւին չէր մտածեր ։ Չենք կարող պնդել , որ դպրեբը մէն միայնակ շահիլ են կրթութենէ ։ Ասոր չենք կարող ժխտել նոյնպէս , թէ առանց մարդկային միտքը մշակելու , կարելի է նպատակը լիակատար , ղեպ մտքները աշխատցնել և հաստատուն գործօն ուղղութեան բարոյականութենէ հիմն ձգել ։ Կրթերը թէ առանց մեծ ուսումնութեան և թէ մտածութեամբ հանդերձ մարդը կը սանին դէպի մեծութիւն ։ Ամենայն ինչ միայն կախումն ունի մտածութեան եղանակէն թէ արդեօք բարի է թէ չար ։ "Աշխատինք լաւ մտածել , կ'ասէ Պասքալ , վասն զի , լաւ մտածելը բարոյականութեան սկզբունքն է ,, ։

Ուրեմն , այն կրթութիւնը՝ ամենեւին կրթութիւն չէ , որ կարդալու և գրելու հետ չաւտացանէր միանգամայն լաւ մտածել ։ Առանց մտածութեան կարդալ և գրելը լոկ մեքենայ է , որոյ կիրառութեանը անտեղեակ է ուսանողը ։ Հարկաւոր է անշուշտ , (մանաւանդ մեր ժողովրդին համար , ուր մանուկ սերունդը ուղիղ մտածութենէ մէջ վարժելու համար՝ բայ ի դպրոցէն ուրիշ տեղ չունի) միջոցին հետ ուսուցանել արդիւնքը՝ մեքենայական տեղեկութեանց հետ՝ կիրառութիւնը , և նշանաւոր հետ՝ նշանակեալ իրը ։ Հարկաւոր է մանկան միտքը կազդուրել զանազան գեղեցիկ գաղափարներով և ծանօթութիւններով , որ բանք թէ ուղղակի իւր կենացը օգտակար են և թէ անուղղակի իւր բարձրադոյն վախճանին ։ Հարկաւոր է անշուշտ , որ կրթութիւնը՝ իսկապէս կրթութիւն լինի իւր բուն նշանակութեամբ , այսինքն ազատագրնէ և զօրացուցանէ մանուկը և չտեսնարանէ նորա համար այն պաշարները , որոնք

կարեն զարգացնել նորա մտաւորական կարողութիւնը և իւր մարդկային կոչման համեմատ ընկերականութեան անդամ կամ քաղաքացի պատրաստել։ Փորձը և մտախոհութիւնը միայն կարեն ստհմանել կրթութեան չափը։ Ասան ղի, կրթութեան մէջ մի օրհասական կէտ կայ, ուր հարկ է կանգառնալ, և կամ, եթէ անցնելու է, ջանալ ոտանալ եւ շատ հեռու փախչել։ Յատկետուկ կան այնպիսի բաներ որ ապիտութիւնէն առնլի վնասակար և մահաբեր են, ինչպիսի են գիտութեան անխոհեմ կիրառութիւնները, որոյ շատ մարքեր կը յանդգնին այն պիսի խորհրդաւոր ստհմաններու մէջ ոտք կոխել, ուստի եզանելոյ ամենևին կարողութիւն չունին, և այն՝ ինչ որ իրենք սկիզբն խմոստութեան կը կարծեն, ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ սկիզբն մոլորութեան։ Ընդհանուր տեղեկութիւն մի աշխարհիս վրայ, պարզ գաղափար մի բնութեան գլխաւոր օրինաց վրայ, համառօտ տեսութիւն մի ֆիզիքական և ընկերական յարաբերութեանց ու մեր բնակած երկրագնդին վրայ, այս հմտութիւնները բաւական են արդէն ժողովրդեան միտքը տղնուացնելու, ընդ որձակելու և շատ նախապաշարմունքներէ ու շատ վնասակար պատրանքներէ ազատ պահպանելու։ Խօսուէն անարժան կը համարէ այն վնասակար և թագաւորը, որ անտեղեակ է մարդկային ազգի պատմութեանը։ Ու մենք նայնը կը կրկնեմք, որ ամեն մարդ պարտաւոր է իմանալ պատմութեան մեծամեծ գաւմարութիւնները ու անցքերը և ճանուչել մարդկութեան վաստակաբեր ընթացից գլխաւոր վայրկեանները։ Որ թագաւնք հասկա այն ուսմունքները, որունք ուղղակի մարդու կեանքին կը վերաբերին և օգտակար են ժողովրդեան իւրաքանչիւր դասու անհատներուն։ Որ թագաւնք այն ուսմունքները, որոց առարկան ուղղակի հոգւոյ և սրտի մշակութիւնն է, և որոց վրայ պարտաւորած ենք աւելի ընդարձակ խօսիլ մեր յօդուածի յետագայ գլուխներուն մէջ։

Պիտէնք արդեօք թէ ինչ է ժողովրդական դպրոցը և ինչպես պէտք է լինի։ —Ժողովրդական դպրոցը առնէն առաջ պէտք է լինի կրթարան մտածութեան։ Ասան ղի, ուղիղ մտածութիւնը ճանապարհ է ճշմարտութեան, ասան ղի, ուղիղ մտածութիւնը մարդուս ամենաձիւ սկզբունքն այժն ու կիսրատութիւնն է։ Ընդարձակ, կը մերժենք մենք Նուսայի կարծիքը, որով կը սահմանէր թէ՝ մարդն է ապահանիալ կենդանի, բայց և միանգամայն կը խոստովանինք, որ մտածութեամբ կը հասնի մարդը իւր վեհ արժանաւորութեանը։ Որովհետեւ այն մարդը, որ չար կը խորհի և կը մտածէ, կարող է մոլի լինիլ. և նա, որ չմտածեր, կարող չէ երբէք առաքինի լինիլ։ Ու այսպէս ահա, մտաւորական կատարելագործութիւնը՝ բարոյական կատարելագործութեան նախաշաւիղն է շատ անդամ։ Սակայն թող հիշեն ընթերցողք, որ մենք չենք ուզեր ասել՝ թէ մտաւորական կատարելագործութիւնը՝ բարոյական կատարելագործութեան ստեղծիչ պատճառն է և կամ ծնող սկզբունքը և միակ պայմանը։ Այս չէ մեր միտքը, ինչպես որ վերջը պիտի յայտնենք, այլ միայն մտաւորական զարգացման կարեւորութիւնը յառաջ բերելով՝ կը ցանկանք ընթերցողաց մտադրութիւնը մեր դպրոցներուս ախտը վիճակին վրայ դարձնել։

Համեմատենք միանգամ՝ թէ որ չափ խեղճ են մեր դպրոցները վերև

յառաջ բերած պայմաններուն նը կատմամբ : Կրթութեան բուն նպատակի և մեր ազգային վարժարանաց ներկայ վիճակին մէջ ահագին անդունդ մի կայ , որ կրթուԹիւնը իւր արդիւնքին կը բաժնէ : Մեր դպրոցները մեծ մասամբ երկու կամ երեք մեքենայական սեղեկուԹիւններով միայն կը շատանան , մինչդեռ հարկ էր որ լինէին մտածուԹեան դպրոցներ , ուր ամէն կողմով բացուէր մանկանց միտքը , հանճարը և սիրտը , գեղեցիկ գրքերով , ուսումնարանական անձանց բարի օրինակներով , ուսուցչաց բազմահայեաց հմտուԹեամբ , ոչ թէ իսկական կոչումն է առաջնորդել մարդկուԹիւնը դէպի մտածուԹեան աշխարհը և դէպի ընկերական կենաց Թատրոնը : Նոյնը այս ամէն պայմաններուն հետ մեր դպրոցներուն վիճակը կը պատկերացնենք մեզ , խորին տրտմուԹիւն մի կը տիրէ մեր սրտին : Պատն ղն , շատ անգամ պատահած է մեզ , որ ուրախուԹեամբ այցելուԹիւն դնացած ենք այս ինչ կամ այն ինչ դպրոցին և խորին ԹախծուԹեամբ ու զգեցուլ մեր արտասուքը՝ եղած ենք դպրոցէն , ուր բացի լոկ մեքենայականուԹիւնէ ուրիշ մտաւորական շարժումն չենք նշմարած : Մենք հաստատած ենք , որ այնքան մեծ ցաւ չէր լինիլ ազգային դպրոցաց Թուոյն նուազուԹիւնը , եԹէ դէԹ եղածներուն մէջ կրթուԹիւնը իւր բուն նպատակին դիմէր , որ է մարդիկ պատրաստել Ազգին հաստատ : Բայց ինչէն է , որ չենք կրնար մարդիկ պատրաստել . — պատմեցուէ նայն իսկ մարդկային յարգը և պատիւը տակաւին կը պակսի մեր մէջ : Բուն իրը Թողած՝ անուն և երեւոյԹ կը փնտրենք : Հոգին Թողած՝ ձեւերու կը հետամտինք : Մեր հայրերու ԹեԹեամուԹիւնները և ԹերուԹիւնները կշտամբելով՝ կը ծափահարենք և կը ծիծաղինք , և մենք արդէն տեսակ մի ԹեԹեուամիտներ ենք : ԹեԹեուամիտ ենք մեր խորհրդոց մէջ . ԹեԹեամիտ ենք մեր գործառնուԹեանց մէջ : Ընդհանուրը մեզ համար մեր անձն է . ազգային գործառնուԹիւնը՝ մեր եսականուԹիւնը , և հաստատուն՝ նիւԹականը : Սակայն , այս անուրանալի է , որ ընդհանուրը առաւել է քան մասնաւորը կամ անձնականը , հոգին առաւել է քան մարմինը , ըստ սրտի մէկը նպատակ է , իսկ միսը գործիք : Ինչ պիտի յեղափոխի մեր վիճակը և ով պիտի յեղափոխէ , եԹէ ոչ կրթուԹիւնը , օրինաւոր կրԹիւնը , որ միայն կարող է լայնել ընդարձակել մեր միտքը և սիրտը , ծանուցանել մեր բարձր կոչումը և ուսուցանել մեզ , որ մենք , փոշւոյ որդիներս , միանգամայն ժառանգ ենք երկնքի և ժառանգորդ աստուածուԹեան :

Որպէսի Թողունք կրթուԹեան բուն նշանակուԹիւնը և յատկուԹիւնը , զոր կարծեմ ԹէԹ բաւականին բացատրեցինք , և խօսինք այժմ այն արդիւնքներուն վրայ , զորս կրթուԹիւնը կարող է մատակարարել ժողովրդին :

Շարունակելի յաջորդ թուով :

Հետեւեալ յօդուածը , որոյ նպատակն է պարունակած հարցանքնուԹեանց նկարագրովը փոքրիկ ճաշակ մի տալ կրթուԹեան կենդանի և արգասաւոր եղանակին վրայ , պղտուած է մեզ Իերլինէն հրատարակուԹեան խնդրանօք : Որպէս և մենք նոյնուԹեամբ կը ներկայացնենք ահա մեր ազգ ընԹերցողներուն :

ՀԱՐՑԱՔՆՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՊՕՏՍԴԱՄՈՒՄ (1)

Հարցաքննութիւնները եղան հը բառարակապէս երկու տպերանց վար ժարաններում եւ մի տղկերանց : Հարցաքննութիւնների մասին յայտա րարութիւնը մի քանից օրից առաջ տարածուած էր արդէն օրագրներում, որոնցով և հրաւիրուած էին թէ և բերեանների ծնողները և թէ միւս նե կայ գանուելու յանկացողները, որոնց կարգումն էի և ես, հրաւիրուած Վարժարանի Խորհրդականից : Վար ժարանները սորին կարգի լինե լով երբեք չէի կարող առաջուց երե ւակայել մի այնպիսի յուսալդիմա թիւն, որին անձամբ յետոյ տեսնելու արժանացայ : Այս յուսալդիմու թիւնը և մանաւանդ հասարակաց երեխաների այն պիսի յաջողակ ու աչքաբաց պատաս խանատուութիւնը հրաշք չէ, այլ մեծ հոգացողութեան կարօտ է հոգաբար ձուների, վերատեսուչների եւ վար ժապետների կողմանէ : և հոգացողու թիւնն էլ իւր կարգում կարօտ է լաւ մեթոդի, լաւ ձեւի, որ ամենեքեան երեւեցաւ այս հարցաքննութիւննե րում մը : Ասամ մի քաղցր պարտաւո րութիւն զգում եմ յօդուածածս նը կատարել հարցաքննութիւնները, որոն ցով դիմաւորաբար ուշադրութիւն դարձնելու այս վարժարանների բըն նած մեթոդի վրան դէմ վայր ի վերոյ որոհետեւ հետաւոր նկատողութիւնը մի առանձին գրքի նիւթ է :

Հարցաքննութիւնը սկսաւեցաւ առաջ տղերանց այն վարժարանում, որը մի քիչ բարձր է : Ամի մեծ դահլիճում բաժանուում էր բաղմած երկ սեռի հարցասէր ժողովուրդը աշա կերտների խմբից, որը կանգնած իրան համար առանձին՝ վարժապետի նշանին էր սպասում : Երբ նշանակեալ ժամը լցաւաւ, առաջ կանգնեց վարժապետը և միայն սկսելու նշանը տուաւ, ա ռանց առաջաբանելու : Իսկոյն համա ձայն ներդաշնակութեամբ երգեցին աշակերտները առաջ հոգեւոր և ապա ազգային երգեր : Որոնք այնպէս վար ժուած էին, որ ամենեւին կարեւո րութիւն չէիր ոչ առաջ սկսելու և ոչ վիօլինով (գործի երաժշտական) շարու նակաբար առաջնորդելու : Ամեն երգ երգեցաւ բերանացի և ամէն աշա կերտ ճշդութեամբ իրան նշանակուած նօտին հաւատարիմ մնաց մինչեւ վեր ջը : Սրանց երգերում վարժ լինելը ա ւելի զգալի էր տղերանց մի փոքր ըս տորին վարժարանում, ուր վարժա պետը հարկաւոր էր համարել յան կամ հատ ձայնի համար արհեստա ւորներ հրաւիրելը, և երբեմնապէս երգ սկսելու ժամանակը, ինքն էր ձայնով նօտը վերառնում : Չնայելով այս համեմատութեան՝ շատ բաւա կանացուցիչ էր որանց երգելն էլ : Այդ աւելի քաշ էին մնատազահաս Վեր ժանուհիները, որոնց միայն նօտը վիօլի նով տալու էր վարժապետը, այնու հետեւ իրանք քաղցր ձայնով սկսում և ճիշդ եղանակով շարունակելով՝ զարմացնում էին մի բաւականա ցուցիչ գոհունակութիւն ունկնդիր ների սրտում : Երգերը միշտ տեղ ու նէին հարցաքննութիւնների սկզբնե

---

(1) Պօտսդամը կէս ժամով (երկաթուղով) հե ռի մի պրուսիական քաղաք է, ուր կենում էր Պը րուսոյ Թագաւոր Ֆրիդրիկոս մեծը, որի պալատը այս տեղ և նմանապէս Սան — Սուսի (անհոգ) ա նուն պարտէզը ճանապարհորդների ուշադրութեան արժանի են : Սրանց մանրամասն նկարագրութիւնն էլ ցանկացողը կարող է գտնել Բեդեկեր անունով ճանապարհորդի գրքում Գերմանիային կամ Ֆրան սերէն : Քաղաքիս օգի բարեխառնութեան և տեղի վայելուչ գրութեան համար Բերլինեցիք մասամբ ա մնարանոց են բնութիւն այստեղ :

բաժին և վերջերումը. բայց երբեմն էլ միջոցներումը, երբ մի դատաու նը աւարտած, միւսն էր սկսում։

Հարցաքննութիւնները առաջին տեղն ունէր միշտ կրօնը։ Տղերոց վարժարաններումն անց էր կացել վարժապետը մի ընդ հանուր տեսութիւն կրօնի, համառօտաբար Հռոմէական և Յունական և մանրամասնաբար Իստեթական դատանութիւն։ Վարժապետը մոտածած հարցը տալ ջարկում էր բոլոր աշակերտների խմբերին, և հարցի պատասխանատուութիւն պատրաստ աշակերտները ձեռքերը բարձրացնելով նշան էին տալիս, և ապա վարժապետը առանձնապէս իր կամեցած աշակերտին թուլատրում էր պատասխանատուութիւնը։ Ընտրած կոյս այս ձեւի հետեւանքն է աշակերտի միշտ ուշադիր լինելը վարժապետի հարցմունքին, որ գլխաւորն է վարժապետի իսօսակցութեան ժամանակը։ Իւրաքանչիւր աշակերտ աշխատում էր մի քանի խօսքերով իր պատասխանը, որչափ կարելի է, պարզ յայտնելու. եթէ ոչ հարցը ուղղում էր միւսներին։ Հարցերի և պատասխանների շատ պարզ, բայց և կարճ պարբերութիւնների սրբինքն է, որ կարողութիւն է տուել այնպես մտաւորական երեխաներին այնչափ բառականացուցիչ կերպով բռնել ընդհանուր կրօնը, որից շատ անգամ շատ հոգեւորականներ, տուել մերոնցից, զրկուկ մնում են։ Այսպես էր ամեն ուղղ ամեն աստիճանի հարցաքննութեան ժամանակ։ Այսպէս Վերմանուհին էլ մի և նոյն ձեւով միայն տարբր Աստի պատմութիւնով ուներ պատմութիւնները անկախ միմիանց երեքին և ուրախութիւն էին ըստ պահանջմանց, գիւղաշխութեամբ նկատելով Հատուածային նախախնամութիւնը Իսրայելեան նախահարց պատմութիւնների մէջ։ Իսկ երանց դաստիարակութիւնը գլխաւորապէս դրսեւել էր ինչպէս այժմեան, նոյնպէս և այս Վերմանուհիները։

Վերմանեցիները, որ իրանց մայրենի լեզուն է, մեծ ուղղ ունէր կրօնից յետոյ։ Տղերոց վերին վարժարանումը ընթերցեցաւ մի ուսանողի Շիլլերից և հետո պէտք էլ քանիսս կրկնելեցաւ զանազան հարցմունքների բացայայտութեան պատճառով։ Վարժապետը առաջ հարցրեց ուսանողի բովանդակութիւնը և հերիւնակի դիտաւորութիւնը նրանում. յետոյ թէ քանի տեսակի դրուած կայ, այսինքն ուսանող և ընդարձակ և ինչ է իւրաքանչիւրի պայմանը, և այն։ Այսպիսի նկատողութիւններից յետոյ՝ ընկերացան քերականական կանոնները բացատրելու։ Մի խօսքով, այս մի ուսանողի վրայ լուծելեցան համառօտակի թէ ճարտասանական և թէ քերականական բոլոր կանոնները։ Երեքն այս մի ուսանողը մի և նոյն ժամանակ այնպէս մատաղահաս Վերմանացիների համար այն էր, ինչ որ մեզ համար քան մեծի համբոյն հատատած ուղ Աստուծոյ ճարտասանութիւնը և Սալանիեան կամ Ջամչեան քերականութիւնները. և այն զանազանութիւն, որ նրանք իրանց այժմեան ամենքին հասկանալի լեզուով (1) այս կանոնները ուսանելու համար պէտք չէին դրել անգամ մեր պատգադրած ժամանակի քառորդը։ Տղերոց ուսորին վարժարանումը ընթերցեցան մի քանի պար-

(1) Ես յս համեմատութիւնը առանձին վերաբած ձիշդ չէ, պատճառ մենք սովորում ենք ուրիշ լեզու, որ է գրաբառը, իսկ նրանք իրանց խօսուն լեզուն, բայց պատճառ և գրաբառը իրան տեղ չքասխանելով մեր այժմեան խօսուն լեզուի տեղն էլ է բռնում մեր վարժարաններում, այս պատճառով ձիշդ ընդունելու է։

քերութիւնները մի ընդարձակ շարադրութեան և ապա նոյնպէս մի քանի ճարտասանական և յետոյ մանրամասն քերականական կանոնները վարժապետի հարցմունքով լուծուեցան : Ընդհատակ աշակերտների պատասխանները մի պատճէնի սեպհականութեամբ յատկութիւնով հաւասարացնում էին, որ այս կանոնները նրանցում պինդ արմատացած են : Ընդելի գեղեցիկ և ախորժելի էր լսել մատաղ Վերմանուհիների լեզուն : Սրանք ոչ թէ միայն աշխատել էին առանց քերականական սխալանաց խօսելու, ինչպէս ամեն տեղ, այլ և պարզ հնչելու իրանց բաքանչիւր տառ և վանկ, որի կողմանէ գրականական լեզուն բոլոր Վերմանացւոց քաղաքների բարբառներից շատ ու քիչ զանազանուում է : Սրանց միջից շատ քիչը կար 10 տարեկանից բարձր . բայց սրանց լեզուի հարցաքննութիւն ու գերազանց պատասխանատուութիւնները մեկ կողմ դնելով և քաղաքի բարբառը համեմատելով սրանց խօսուն լեզուի և իրանց հասակի հետ, աներեւոյթ տեսանելի էր թէ ինչ մեծ աշխատութիւն և ջանք է գործ դրած նրանց այն աստիճանին հասցնելու համար :

Ընդհանուր պակաս չէին հաշուեքննութիւնները : Խնդիրները տալուց յետոյ՝ չէր տեւում երկու րոպէ, որ վարժապետը ծափ հարկանելով նշան էր տալիս պատասխաններ պահանջելու : Սրանք վարժուած էին, որչափ կարելի է, աւելի մեքենաբար լուծելում և այս պատճառով սեւ տախտակը գործ էր դնում միայն բազմաթուիդ խնդիրների համար : Իւրաքանչիւր աշակերտ տալուած խնդիրը առանձին լուծելուց յետոյ՝ բարձրացնելով ձեռքը իրա պատասխանատուութեան ցանկութիւնը յայտնում էր : Շատ անգամ պահանջում էր պատասխանատու աշակերտից իւր խնդրի լուծման ձեւը և շատ անգամ էլ դժուար ձեւով լուծումը արհամարհելով պահանջում հեշտ ձեւովը : Այս խնդիրները ուրիշ բաքանչիւր բաներից չէին առնուած, այլ շատ հասարակ առուտուրներից, որոնք ամեն օր պատահում են հրապարակներում . այսինքն կարուճիկը (գետնախնձորի) և ուրիշ այսպիսի բաների առուտուրները : Ի հարկէ մտածելի է անպատճառ , որ երեխաները մեծ ախորժանքով սովրած են իրանց հետաքրքրութիւնը շարժող առարկաների հաշիւների և սրանցով իրանց սեպհականած թուաբանութեան խիստ կանոնները : Այս տեղ թուաբանութիւնը ոչ թէ չոր էր, այլ ամենից զուարճալին , որ շատ անգամ խոստութիւնը պահպանելով՝ մանր մասերի եռեւեռն էր ընկնում և երեխաների ծիծաղն էլ շարժում :

Մի ամենազուարճալի և պզտիկ հասակի համար շատ արդիւնաւէտ տեսարան էին ներկայացնում այսպէս անուանուած հայելի հարցաչնո-ըիւհիները տղերանց ստորին և աղջկերանց վարժարանում : Այս հարցաքննութիւնները եղան տարուայ ջոջ եղանակին համեմատ նկարագրուած քարտէզների վրայ : Օրինակի համար , աշնան եղանակի քարտէզի վրայ նկարագրուած էր գիւղ, այգի, դաշտ . ծառատունկ դեղին տերեւներով, արօտ և ուրիշ շատ բաներ : Վարժապետը հարցնում էր թէ՝ ինչ է ցոյց տալի մեզ այս քարտէզը . տարուայ եղանակների բաժանմունքը և ուրիշ բաներից յետոյ՝ գիւղական կեանքը , նրա վարուցանքը , մի խօսքով նրա բոլոր ղեկղմունքը և կենսական տարուածը , եւայլն : Այսպէս մի հասարակ ձեւով

աչքի առաջ ներկայանում էին բոլոր ժողովրդի կեանքը։ Այստեղից պիտի երեւակայել թէ ինչ մեծ օգուտներ ունէին այս դասատուութիւնները երիտասարդներին համար և մի աստիճանի բաց են անում նրանց միտքը աշխարհային կեանքի մէջ մտնելու, բան հասկանալու և գործ կատարելու։ Այսպիսի դասատուութիւնները մի կողմից երիտասարդներին համար շատ հետաքրքրական են, շատ ուրիշ նրանք էլ տեսած և իմացած են. և միւս կողմից այս բաները անպատճառ թէ օրէնքական դասեր են պրակտիքական կեանքի մէջ նրանց համար։

Ինական գիտութեան անունով հարցաքննութիւնն էլ մի պարզ ուրիշ ձեւ էր ստացել աղջկերանց վարժարանում։ Այստեղ միայն ջերմութեան վրայ էին եղած դասատուութիւնները՝ աւելի մերձակայ և ընտանեկան բաներին յարաբերելով։ Մեկ կողմ թողնելով այն բազմահատոր գրքերը, որոնք ջերմութեան վրայ են գրուած մաթեմատիքական խիստ հաշիւներով երեւելի հեղինակներից, Գերմանուհիքը բաւականացել էին առձեռն նկատմամբ միայն ըմբռնել, թէ՝ ինչպես է պաշտպանում ջերմութիւնը, նրա չափերը, մարմնոց մէջ տարածուելու յատկութիւնը և ուրիշ շատ նրման հարցեր, որոնց լուծումն պատասխանները յիրաւի շատ բաւականացուցիչ էին նրանց դրութեան հետ համեմատելով։ Կային ուրիշ առարկաներից էլ հարցաքննութիւններ, որոնց ես ձեռնհաս չէղայ ներկայ գտնուելու։

Ահա համառօտ իմ տեսած հարցաքննութիւնների նկարագիրը, որ ներկայացնելով պատուելի ընթերցողներին, համարձակուում եմ փայփայել ինձ յուսով, որ մեզանում էլ աշխատելու է աւելի պարզ և նպատակի յարմար ձեւով ղեկավարել մատաղ սերունդը։

Մինաս Աիրպետեան
ի Հոկտեմբերի· 1· 1868·
Ռերլին։

ԹՈՂՈՒԱԾ ՈՒ ՊԱՆԴՈՒԽՏՍՈ

Թողաւ այս խառաչ սրտիս բղխած ե՛ղէ արիւնոտ
Հանկի ամեն մէկուդ պանդուխտ իմ Հայկազունոտ։

Զմեռն հասեր եւ ես յերկիր մ՚ընկած օտար,
Զեղ կը մտածեմ պանդուխտ եղբարք իմ վշտահար.
Ընդեօք ձեղ ալ ձեր հարց նման գերեզմաններ,
Ծածկեցին շուտ յօտար երկրի անոք անտէր։
Օրս հասածանք անագորոյն մեր թշնամեաց,
Հուրն ու երկաթ վարեցին դուրս ի հայրենեաց.
Ես կամ բաղդի մրրկին հասաւ ըզձեզ խըլեց,
Ինչպես թաթաւ խըլէ զծաւրն բարձրաթռչուն։
Ոչ ցիր ու ցան անտպատներն սեւ սարեր,
Օ՛ետ բոյներուն դուրս ինկած խեղճ ալաւնիներ.
Շ՚ջնջէք թաւիտա, չաւնիք դադար ու ոչ հովանի,

Մինչեւ գլուխնիս հանգչի ի բարձ գերեզմանի։

Ինքս հառաչանք արձակեմք ձեր սրտերին,
Որոտաձայն, ահ խեղճ Հայեր, իբր ամպերին.
Երբ դպրոցն ձեռքով սրդոյն ձեր մեկ հատիկ,
Ի հող օտար լըլլեցնելման կը փութեք,

Քան զաղքերց ջուր կ'առատանար ձեր արձունքներ։
Հայոց մայրեր, երբ սիրտնուն ձեր զաւակներ.
Բարբարոս ձեռք մը կը խլեր ձեր սուրբ ծոցին,
Երբ պիտին վարդի խլուած վարդենիին։

Ըհն աղտոտին անմեղ տղայոց որբ մնացած,
Որոնց ջրա կողմ լեռնակուտակ աղէտք դիզուած.
Ուր մայրենի չ'ունին իրենց պարիսպ ծոցոյն,
Ինչպէս ձագերն կորսուանեն մօրերնուն բոյն։

Ըհն կուսական օրիորդաց սեւ աչուըներ,
Որ մարգարտի պէս Թափէին սուրբ կաթիլներ.
Երբ անուրբ շունչ մը շուրթերնուն կուգար վրան,
Կանգներ ինչպէս ծաղկանց վրայ խորշակն ամուան։

Ըհն յուսահատ ձեր կոդկոդանք հարս ու վիրայ,
Երբ ձեր պանըւած արտերնուդ կայ սուրն անխնայ.
Կարեր նետեր մեկըդ հիւսիս մեկդ ալ հարաւ,
Ինչպէս ջուխտակ շուշան խզուած սուր դերանդեաւ։

Ըհն անդադար եղերական ողբ եւ լացեր,
Որով զօսար հող Թրջեիք, պանդուխտ Հայեր.
Ձեր անձկալի հայրենիքէն հեռուս քշուած,
Ահ, տարաժամ մեռանեիք յոյսե զրկուած։

Ըրդ ձեր բոլոր կորսուան անքաւ ու զրկանքներ,
Հասել կուտան մեզ անդադար դառն արձունքներ.
Որչափ ողբանք ու հառաչենք անկարեկիր,
Մեր վշտացեալ սրտի մորմոք չըհանգարտիր։

Ձեր հուրն ու սուր այնչափ կարող ձայն սպառել,
Որչափ գիտե պանդխտութիւնն լալդեւ վառնել.
Ձեր սրմռումն կենսական հիւթն չորցուց խստաւ,
Յրուելով միշտ զձեզ տարագիր աստ անդ Թափառ։

Ահ, ձեր արիւն այդ բոցավառ Հայաս արիւն,
Որ հայրենեաց ձայնն եր վառոյն դեմ Թշնամւոյն.
Ուր կարծեր, ահ, Թէ ի պիղծ ոխիմ օտար երկրի,
Սառնամանեաց մէջ Թափելով պիտի մարի։

Ահ, ցան և ցիր դեզ դեզ Հայոց քաջ ոսկորներ,
Որ անճանօթ անապրելու լռիք խորշեր,
Չ'եղաւ մէկն որ համբուրէ ձեր չիրմայ սուրբ հող,
Չ'եղաւ մէկն որ Հայ արցունքն Թափէ մի յօղ։

Որ չունչ առներ ձեր դարերով ցրուած ոսկերք,
Կենդանանային եւ բուժէին մեր մահատու վէրս.

Անառանցինք ցաւերն անցեալ վիշտ ու կսկիծ,
Դառնապ գարուն մեր ապագութեան ոչնչ ծաղկալից։
Հայրեր, մայրեր, իմ եղբայրներ, ազնիւ քոյրեր,
Ահա ես ալ ձեզ պէս օտար անկիւն մ՚ընկեր
Ձեզ պէս քշուած Հայաստանէն դուրս անժառանգ,
Չ՚ունիմ երբեք յոյս մը որ լուսի հոն արձագանք։
Բայց արձունքն իմ աչուըներս ալ խիստ ողողէ,
Ձեր հառաչանքն իմ սրտիկս ալ կը տաչդրէ.
Ու իմ ճակատս դձերագմահաւան Թափէ կայլակ,
Դէռ ջղկնջաւ ձեր սրտի հարսն ես իմ կրակ։
Ո՛հ, լսեցէք, մնաք հաղերեզ խղդուկ այս ձայն,
Հայեր, ուր ալ ընկած մնաք, յօտար դամբան.
Ո՛հ, այս եղբօր ձայնն է, որով ըզձեզ կ՚ողբայ,
Ո՛հ, Թշուառիս արձունքն է որ ձեր հալ Թանայ։
Ա՛հ, չկ՚ մոռցած յոր ես անկիւն մեռայք երկրիս,
Այրն Հայաստան սիրան ի տափնապ խնդրէ զորդիս,
Չկ զաւ Թափուած ձեր ջերմ արցունք, հայրեր, մայրեր,
Ձեր սուրբ ընկալ կենդանեան Հայոց սրտեր։
Ցող այս Թաւաչ սրտիս քղխած ե՛աղի արցունք,
Հանի ամեն մկուռդ պանդուխտ իմ Հայկազունք.
Հալէցընէ ձեր չկմերուն սառոյց ևձիւն,
Ու միշտ ամուէ կենսափթիթ մեզ նոր գարուն։

Յ. Ս. Կեօմլի-Ճեան։

ԿԱՐՃ ՃԱՆԱՊԱՐՀՈՐԴՈՒԹԻՒՆ ՅԱՍՈՒՒՍ

(Շարունակութիւն և վերջ, տես Թիւ 9։)

Իշխանութիւնը կանդնած արձանի մի վրայ. "Ուսուած անմահ և անվախճան որ ստեղծեաց մարդ բանական, եւսուր նմա ցուցմ հովանական հովիւ եղ վհօտս սիրական. բարձոյ խաչին սերունդական արդեօք մեծին Մովսէսին այն, զնոսին պատուելով ազատեցոյց զամենեսեան զերազան դուս գովելի, նման արքունի Դրիգորի, չարչարանօք նա խաչ կեցալ անմահ բանին Տեառն Յիսուսի. զաստուածն երկնաւոր տէր կացուցեալ զքեզ ամենայն քաղաքի, և ասելով քեզ բան քաղցրալի, Տէր խաչատուր հայրապետի, ընդունարան հոգւոյն չնորհաց, այն որ ի վերնատունն հրոն չեաց, զառաքեալսն զարդարեաց զնոսոր աշխարհն ամբոխ կոչեաց. համբերուցն Թեան դուս հետեւումն որ առաւելքան զՅոբայի, լսաս հրամանին տեառնական, որք համբերեն, խոպատ կեն նան ճշմարիտ ճանապարհին դուս մարդ պարիսս գտեր անպին, և լաւ ուռայի խոնարհութիւն, որ երեւեալ ի քուս անձինդ, լցան ի հօրէ զքեզ զարդարեաց, զքեզ բազմոյ ազ անուանեալ քաղցր համով ի համ ածեալ, առ ի չերկինս հրաւիրեալ, խոստովանող են դուս արի տեառն Ստուածոյ Յիսուսի

Քրիստոսի, յորժամ կանգնեալ յեկեղեցի-հնչեալ ձայնիւդ բազձալի, ծածկեալ խորհուրդն Աստուածային, յայտնեաց մանրուր Կարապետին, զոր նմանեալ այն Ներսիսին որ զկնի զառաքեալն հոգին, մանրուր հոգւոյն ընդունարան քան զՅովհաննէս առաքեալն այն, նա զօրացեալ Հոգւով սրբով անմեղ մնայ անապական, Յիսուս սրգոյն տուն և տեղի, որ հաստատ ի քեզ հանգչի, նորին շնորհիւ աշխարհ ապրի, փառատրութիւն վերառաքի, շնորհատուն ողորմութեան Յիսուս Քրիստոս անմահ արքայն, մեք ակն ունիմք առ նա յուսով ել գատաստ յաչակողմեան, ահռելեան Յովհաննէսին, զոր համեմատ գոլով նմին, չատ չարչարեալ նա աքսորի, հանգեաւ խոստովանեալ անմատուցին։ Տեառն աստուծոյ զոր ժիր մշակ, ուղիղ վարուք զոր և արագ, ղեկեղեցիս նորոգեցեր և արարեր որպէս զբանիս. Քրիստոս անմահ սուրբ Թագաւոր, որ ես օրհնեալ ընդ հօր հոգւով. ես չար մոլորս առ նա յուսով, որ ասացի գոլ այս գործով այս է տապան երաժշտին, առ խոչաստուր հայրապետին, որ և հանգեաւ ի մեծ Թուին հայոց ՈԿԹ. (1069) Քրիստոս Աստուած տերդ վերին, հայցման կուսին քո ծնօղին, պաղատանօք սուրբ քառասնից լուսաւորեա զհոգիս տուրին, ամէն»։

Այս երկու եկեղեցին վեց քահանայ ունին որք ժողովուրդը հոգեւորապես կը մխիթարեն, վճռակը Սրոց վանքին Թէմն է, ունի նաեւ անշարժ կալուածներ, որոց տարեկան մուտքը 400 լիրայ կը հաշուեն։ Այս դուռմորը եկեղեցւոյ, դպրատանց և առաջնորդարանին կարեւոր պիտոյքը կրնան հոգալ, բայց ի բարեպաշտ ժողովրդոյ հոգեւոր նուէրներէն։

Սուրբ Լուսաւորչի հոգեառնեան ալ դարձեալ հարի եւ սալէպ կոչուած Թաղընէ, կառուցեալ բարեյիշատակ Գրիգոր պարոն տէր կոչեցեալ Պատրիարգէ որդի սրբոյ Ներսէսի, և յետոյ կրկին նորոգեալ այցելութեամբ շրջակայիր հոգեղէնս Գրիգոր Պատրիարքի, զոմանքէն ձանձրացհորդոյ բարեպաշտ ուխտաւորաց հանգստութեան համար, որուն բնական նկարագիրը այս է։ Մեծկակ դռնէ մի ներս մտնելով ընդարձակ և յատակը սալած դահլիճի մի կ'առաջնորդէ, որուն մէջ տեղն բարեհամ ջրհորը և լիմանը, որուն վրայ եղած արձանագրութեան օրինակը հոս կը դնենք։ «Ի՛ր նորոգեալ լիմանս կրկին, հաղար հարիւր ութսուն հնգին, յաւուրս Գրիգոր Պատրիարքին, ձեռամբ նորին գանձապետին. իսկ մնացեալ նորագս վերջին ըստ ըստ ինս սոյն լիմանին, հաղար երկու հարիւր և երկուքին, յաւուրս Ներսես Պատրիարքին եւ առաջնորդ վարդապետին Սերաստեան Պաբրիել դիտին. Զանիկ Մաշկերցի գանձապետին տէր Աբրահամեան Պօղոս դրպրին. և գծողիս երկաթագրին, Յակոբ երկրայս սրդի Սանոսին. որք հանդ իսկիք այն արձանին, ասէք Ի՛այր մեր և ողորմի»։ Սրահին շրջապատը շինուած է կրկնայարկ եւ գեղեցիկ քարաւկիր սենեակներ 32 Թուով, որոց ամէն մէկուն դռներուն վրայ հայկական տառերով յիշատակարաններ գրուած է, և գաւթին որմին մէջ տեսնուած արձանագրութեան օրինակը. «Ի՛ուին ՌՃՀԴ (1175), առաջնորդութեամբն Աստուծոյ ես Գրիգոր անպետ վարդապետս, Պատրիարք սուրբ Լուսաւորչեմայ եկի քաղաքն Հալէպ, տեսի հոգեառնս վախճան արարեալ և շինեալ ի Գրիգոր պարոն տէրէ, և էր հնացեալ, Աստուծով նորոգեցի խցերօք և օտաներօք վերստին պայծառացու-

ցեալ զարդարեցի յիշատակ ինձ եւ ծնողացն իմոց եւ Յովհաննէս վարդապետին Պատրիարգին Իւղանեցիոյ, եւ բազմաշխատ գանձապետացն Աղուանից և ապրիլ ամսոյ, եւ ամենայն ուղղմութիւն տուողաց, եւ որք ընթերկեալ աստուածատուք ընդ մեզ, ամէն »։ Ընդ նմին սուրբերկեայ ընդարձակ տեղի, բայց բանի մի չքնաղ ասէր, հոգեառնող թէ իւր բոլորովքը և թէ ուրիշ Թաղերու մէջ ունի յատուկ կալուածներ, ուստի թէ այս կալուածոց և թէ հոգեւոր տեսչութիւնը տեղւոյն գանձապետին յանձնուած է, որպ ընտրութիւն որոյ Աթոռոյս կառավարութեան կողմէն կըլլայ, որոշեալ պայմաններով։

Իրիւայ քաղաքին վրայ մեր կարդ ըութիւնը հոմեմատ կարճ տեսութիւն մի ընելէն վերջը կը մեկնիմք անոի դէպ ի Կիլիկիոյ սահմանը։ Կիլիս կամ Կլիս քաղաքը 12 ժամ հեռու է Ֆալայ յորեւելից հիւսիսոյ լեռան ստորոտը կառուցած, կարի ընդարձակ է բերրի և արգաւանդ հողդաշտերը, որ Կիլիկիոյ սահման կը համարուի։ Երկրագործութիւնը ըստ հին սովորութեան Ազատացոյ ձեռքը մընացած է. քաղաքին մօտերնելու դուքսէն կերեւան 15 չափ աշտարակներ, գինարէ, որոնք քաղաքին անչքնութիւնը փոքր ինչ կը վարագուրեն։ Բնակիչք մեծաւ մասամբ ալեզդի են 150 տուն չափ Ֆայոց ազգէն, քանի մի տուն պապական. հայք քարուկիր նոր եկեղեցի մի կառուցանելու ձեռնարկեբեն, բայց մեջերնին փոքր ինչ անհամձայնութիւն պատահելով անկատար մնացեր է։ Քաղաքին հարաւային կողմը միայն դաշտային է և բարեբեր, իսկ լեռնային կողմերը ձիթենեաց ծառերը կը ծածկեն, ուստի առատութեամբ կը քաղեն ձիթապտուղ։ Կան տապանի գործարաններ, լինի և ծխախոտ և այլն. բնակիչք ամենք իրենց արհեստով և ունակ վաճառականութեան ապրին։ Լեզու առհասարակ տաճկերենով վարեն. հայկական բարբառը իրենց համար խորթ կը թուի։ Կիլիս քաղաքին բոլորտիքը ձիթենիի ծառեր կան յիշատակ նախքան սրբոյն Յակովբայ վանուց՝ տեղւոյն բարեպաշտ ժողովրդոց. ստոի մինչեւ Անթէպ 12 ժամ է։

Անթէպ քաղաքը երեք փոքր բլրակներու վրայ կառուցած է, գեղեցիկ դիրքով, բնակիչք խառն են, որոց մեծ մասը պլազդ, 1500 տուն Ֆայոց ազգէն, 200 տուն Յունաստանի, 30 տուն Պապական հայք. երկիրը պտղաբեր և բնակիչք աշխատասէր. բազմաթիւ են այգիները, և անուանի խաղողն, մինչեւ հինը՝ նորէն կը պահեն. առատ է և պատուական փիստակն, լինի մեղր ածիւս, չամիչ, ընկոյզ ստոն, կը բերէ առատ ցորեան, գարի, շուշմայ, բամպակ, բուրդ, եւ մրգեղինայ ամեն տեսակներէն գրեթէ կը գտնուի։ Օդ ուարձալի է պարտէզները ականակիտ ջրերով. վաճառականութիւնն ըստ բաւականին բարգաւաճ է, ոստայնանկութէ գործարանները յաճախ են. ժողովրդոց մեծ մասը մանաւանդ Ֆայոց, այս արհեստին կը ծառայեն, գործարանայ պատագրեալքն են, ընտիր կտաւ աքամա, ստուերդէն ապա շատ ընտիր տեսակէն. այս ապրանքները Ասիայի կողմերը կը տարածի։

Ժողովրդք տեղւոյն բարեպաշտ և ջերմեռանդ են ի կրօնս, ունին եկեղեցի մի բաւական մեծութեամբ, բայց ժողովրդոց բազմութեան նկատմամբ կարի փոքր, երկու դպրոց, մէկը նորաշէն. դաստատութիւն՝ հաստարակ ընթերցանութիւն, 12 քահանայ, թէ

մը Սբոց վիճակ է, օդը մաքուր և ջուրը բարեհամ, տուներուն շատերուն մէջ շատրուաններ կան, չինուածք առ հասարակ քարուկիր։ Բաղաքին արեւմտեան կողմը կը տեսնուի քարտղղի մի վրայ չինուած աւերակ բերդը։ Սա ճար վտակն ալ կը նպաստէ քաղաքին պիտոյքը և աղօրիս դարձնելու, ունի ընդարձակ չորկաններ, կարասանոցներ, խնձորանոցներ, անուանի է Այինէպէն կտաւած ղէօտակները, և այլ տեղերը, որոց վրայ երկար լինի խօսիլն։ Կիրճիկոյ ընդարձակ սահմանը մէկ հոգի ձգելով միայն անոր հին մայրաքաղաքին մէկուն ստորգրութիւնը համառօտակի հոս կը դնենք, որուն այսպէս թարգմանն ընելու բազդը ունեցանք։ Տարսոն կամ Թարսիս ձայնելով, չորս ժամու հեռի Արեւմուտ կողմը, կոստուցած է տափարակ դաշտի մի մէջ, շրջապատեալ խիտ պարսիզներով և մրգաբեր ծառատունկներով, Կիւզնոս գետը կ'ոռոգանէ, քաղաքին կէս ժամ բացակայ, որուն վրայ կամրջի ձգուած է. իսկ այժմ ջրոյն սառուիկ յորձանքին խախտուած և նորոգութեան կարօտ։ Այս գետէն երեք վտակ բաժնուած է քաղաքին ժամ մի հեռի տեղէն, որ նոյն տեղը պէնպ պաչ կ'անուանի. մէկ մասը քաղաքին վերի կողմէն պարտէզներուն ոռոգեալ և նոր շինուած բամբակի մեքենաներուն դարձնելու պիտոյքը հասնելով, մէկ մասը քաղաքին մէջէն բնակչաց պիտոյքը հոգալու համար։ Իսկ միւս մասը քաղաքին վերի կողմէն պարսիլ պարսիլոյ և այլն բաներուն համար։

Բաղաքին կէս ժամ հեռի է բուն ջրաղացները, պէյրճիլէր, բաղմաթիւ են և միանգամայն շատ արագութեամբ և գիւրութեամբ կտան։ Այս է առնուելի ջրվէժն Սո-պէօկ-լէն ձայնելով բնակչաց։ Այս ըղձալուր մեծն Ղզլէրմանդը և ջերմիւ ախտացաւ։ Դարձեալ այս գետը խեղդամահ ըրաւ Ֆրետերիկոս կայսրը եւ Ղլինաս Հայկազուն իշխանը. ձկնաբերքէ, ուսկի մեծամեծ ձուկեր կը որսան, մորթ՝ի շատ օգուտներ գործելով Միջերկրական ծովը կը թափի. նշանակելի է՝ի ծովէն մինչեւ՝ի կամրջին բաձ ֆէօղի-սի- անուանեալ տեղին։ Երկրին բարեբեր ըլլալը ամէն տեղ հռչակուած է։ երկրագործութիւնն՝ըստ հին սովորութեան, բայց բարւոք կը մշակեն, բերէ առատ ցորեան, գարի, շուշմայ, կորեակ, բամբակ, բուրդ, և ընդհանուայ Եամեն տեսակները. և մրգեղէն՝ նարինջ, կիտրոն, նուռն և այլ տեսակներ. ի կենդանիս՝ ոչխար, այծ, ընտիր երիվար, վայրենի և ընտանի գազան։ Աճառականութիւն քաղաքիս ձոխ է, տակաւին են հայ վաճառականները, բնակիչք խառն են, բազմութիւն և միանգամայն հարուստ են այսպէսքը, 200 տուն հայոց ապրին, կան նա եւ յոյնք, որոց նորաշէն եւ կեղեցի և եպիսկոպոս աւանդատուր եւ մանուկս դպրոց. բազմաթիւ էֆֆենտիներ անուանեալ ցեղն, որոնք առ հասարակ պարտէզպան և երկրագործ, գաղթեալ՝ի Փիւնիկեայս որոց բազմութիւնը և գլխաւոր շէնքը։ աւտոթիւ կիսոյ կողմերը կը նային և կը սահին նաւակերի, ինչ կրօնք պաշտելնին յայտնի չէ, սա երեսս մահմետական կը ձեւանան և Աբրահամեան լեզուաւ և գիրութեամբ կը վարուին. երկրին օդը տպակտեալ և ջուրը միջակապէս ըմպելի յամարայնի բնակիչք կը գոհանան՝ի ամբարտաւանութենէ Աիւկեան և Տարսոնի լեռներուն հասնուած տեղերը, ուր է ամարանոց տուները այգիները և պարտէզները։ 8 ժամու հեռի է ըղձալի անուանեալ տեղին, ուր վկայեցին

Մարքն Վիտալիս և մայր նորա Յուլիանոս. կիսեալ ցարդ փոքր աւերակ մատուռն, ուր ջերմեռանդութեամբ դէմ մեն ուխտաւորք ստացեալ տարի. կան քանի մի տուն Հայոց ազգին և քահանայ մի։ Հին քաղաքին նահանգ տարածութեան և բազմամարդութեան կը վիայեն պարսպին երկու դռները, որ ցարդ կանգուն կեցած են հին շինքերաւ աւերակներովը և կիսափուլ բերդը, բայց զարգիս կարի փոքր և ամփոփ է։ Հնութեանց մէջ անուանի է Ինոգիոլէ անուանեալ հոգակոյս բլուրը, ուստի երբեմն հնութիւններ յերեւան կելլան, պեծիկոս փալ զարմանալի շինքը, որուն պատերը անվնաս կանգուն կեցած են և յաւիտեան կոչծանելիք չեն ինդիր. պէպէկն ձայնեալ սըր բատուռ քարամբք և գմբեթայարկ շինքը, բազանիքները, քիլիսէ և սուրբ Ամիները։ Այս սուրբ Ամին շինեալ է հերձամ Թագաւորէն և օծեալ յանուն Պետրոսի առաքելոյն եկեղեցի Հայոց, որուն մէջ կը տեսնուի պարմանալի Ճարտարութեամբ շինուած պատգամն, որ այժմ ջոյն կուչեն, համակ մարմարիոնեայ, ջուր կայնելուն միանոյլ սպիտակափայլ սեանց վրայ կառուցուած, պատուհանին յատակը, բազրատիքը, սասիմանները և ամեն պարագաները միատեսակ մարմարիոնէ շինուած է, և արտաքին պատ հին մէջ եղած պղպիւրի կճեայ սանկզած խոյակներով սիւները սեանոցին մուտք մէջ խոյին նահանգ յիշատակը կը զարմացնէ, երեւակայել այն երեւելի և հռչակաւոր զարմը։

Պիլիսէ ճամիսի կոչնակատ մկիմբը, կառուցեալ կոփածու քարամբք սա դաշէն, իւր հնութիւնները առանց խանգարուելու պահուած են, առնգ խորանին տեղը երկու կողմի պահարանները հայկական ոճանագրութեամբ, վերնատունը, որ եկեղեցւոյն պահպանի դրան վրայի արձանագրութիւնը եզ ծուած ըլլալուն անկարելի եղաւ կարդալը։ Նոց առանցմէ կայ մնդիրի մի եւս տագամ անուանում, որուն մէջ եղած դերեզմանը նշան փակել կը հաշին այլազգիք։ Քաղաքը ունի ընդարձակ շուկաներ, վաճառատեղիներ, կարատանատունք և իջեւանատեղիք քարաշկերտ շինուածովք, գեղ նահանգաց, կան եւս ուրիշ երեւելի շինուածքներ որոց այլազգիք ժամանակին տիպած են, կարաւանսարայ միոյն այլազգիք կը ձանչնան զարգիս, ագարանները, ընդարձակ դաշտերը, պարտէզներ և ուրիշ արդիւնաբեր կալուածներ այլազգեաց կը վերաբերին։ Հայոց Թաղը միւս ազգերէն որոշ է, ուր է իրենց եկեղեցին դպրոցով, հին եկեղեցին յանուն սրբ Կատարածանին, ի Պօղոսէ Կաթողիկոս շինեալ աւանդութեամբ, բայց ա ւելի հաւանական է Փիլիպոս Թագաւորաց ատենները շինուած ըլլալը, որպէս և նոր հին եկեղեցին քակելով անոր տեղը նոր փառաւոր կոփածու քարամբ կամարակիպ եկեղեցի մի կառուցած են տեղւոյն ժողովուրդը իրենց արդեամբը, բայց մենք հին եկեղեցւոյ եղած արձանագրութեց օրինակները զոր հաւաքեցինք, աստ կը դնենք ի գիտութիւն հասարակաց։ Ս. Խորանի ոսկեզօծ արձանագիր չքնաղ նակին վրայ։

"Շինեցաւ արձանագիր չքնաղս կըս արդեամբ ժողովրդոյ Տարսոն քաղաքի Թուին ՈՃ (600)։"

Հին եկեղեցւոյ պատէն եղած քարի մի վրայ երկաթագիր տառերով դրոշմեալ այսպես.

"Ի Թուին Հայոց ՈՀԶ. (677) նորոգեցաւ սարկաւագ Տարսոնի ձեռամբ Թագաւորին Հայոց Հեթմոյ։"

Դարձեալ նոյն եկեղեցւոյ դրան

թարեւորին չքնաղատոր գրած այսպէս.

"Ով վան անչափ սիրոյ քոյին, քանդ. ի կուսէն առեր մարմին, ա ղաչանօք Աստուածածնին, Թող ըզ յանցանսն Օ.ալխմին. որ և հանգեաւ ի մեծ Թուին ՉԿԵ (765). յորժամ գայցես յաշխարհ կրկին, յարս զա փառաք. քոյին ամէն »:

Մեծ մարմանենոյ խաչ քար մի, որուն երկայնութիւնը վեց թիզ և լայնութիւնը երկու, վրան հինգ խաչ փորագրուած, դեղեցիկ յօրինուածով, մեծն ի կեդրանի, մնացեալները չորս անկիւնը, վերի կողմը այսպէս գրուած է. "Բրիտոս Աստուած ողորմեա Սահմանոսի հպատոն». Ու խաչին անկիւններուն մէջ զոյգ տառերով գրեալ, Ա-րբ Ա-փխանոս. պատուանդանին վրայ. "Կանգնեցի Սուրբ քա ռասիեւ Սուրբ նշանս ի Թուին Հայոց ՉԾԱ. (711) ի բարեխօսութիւն հոգւոյն Սահմանոսի որ փոխեցաւ ի Բրիտոս մեհեկանի մէկ. ամէն, եղբօր իւրոյ Փոխնկայ »:

Սարը Թաշ անուանեալ աւերակէն եկած քարի մի վրայ, որ քաղաքէն 8 ժամ հեռի է, գրեալ է այսպէս.

"Կամաք անմահ բարերարին, որ է պատճառ հանուրց գոյին, Սուրբ և հզաւր արքայն Էշխին, Տէր Թագաւոր հայոց զարմին, կանգնեաց զամրոցս այս ահագին, նոցունց որք առ ասպատանին. զհիմնադիր այս ամրոցիս զԹագաւորին Կոստանդին, որ նա սիրէ մեծ գղեկին, որ Դեղին քար անուն կոչի. աւարառեցաւ ջանիւք սորին ՉԿԶ-ին (766): Ընդ որ ի նա ապաստանին և կամ մարմնոյ աչօք նային, տալ փոխարէն զաէր ողորմին, լիւնել Ժառանգ ադին դրախտին. ամէն»:

Լամբրոն գղեկին հին եկեղեցւոյ փլատակներէն գտնուած և բերուած բեւեռեալ խաչ քարի մի վրայ, որոյ երկայնութիւնն նոյնք երեք թիզ և լայնութիւնը երկու, մեծ խաչին ներքեւն տակը մկկմէկ փոքր խաչ քանդակուած է. վերի կողմը կտոր բաներ գրեալ այսպէս. "Ողորմեա Ծառային քոյ յօհաննէսին, պատարիզին, պետրոսին. և ի քառանկիւնա խաչին. "Տէր, Աստուած, Յիսուս, Քրիստոս ՉԽՋ (746) ամէն». և պատուանդանին վրայ. "ողորմեա ծառային քո դրիգորի չինողի ամէն»: Քրիստեական մարմարի կոչուած մկկրիճին մէջ պահարանի դրան վրայի արձանագրութեան օրինակը:

"Այս դուռն սեռաւն է արդարոց և բնակարան երկնային, պահեաս զաւշին արքայն Հայոց, որ է քաւիչ ամէն գործոց »:

Տարսոն քաղաքէն էր աստուածայայն առաքեալն Պօղոս, և նորին հոգեկիր Սուրբն Ներսէս Լամբրոնացի, արքեպիսկոպոս քաղաքիս. ի սմա օծաւ մեծ հանդիսիւ մեծն Լեւոն Թագաւոր հայոց յեկեղեցին Սրբոյն Սոփիայ, Կրիգոր կաթուղիկոսէ որում ներկայ գտաւ Ներսէս Լամբրոնացի: Տարսոն քաղաքէն 12 ժամ է Լամբրոն գղեակն, ուր կը դանուին բազմաթիւ աւերակք եկեղեցեաց, վանորէից և բերդից իրենց հին արձանագրութիւնը բայց բազդիդ չյաջողեց զանոնք աչքէ անցնել և ի գիր առնուլ մեր նախնեացմէ մնացած հնութեանց նշխարներէն ուրիշ պատեհ ժամանակի:

Ընդօրինակեր վարդապետ
Տէր Յովհաննէսեանց:

ՄԱՐԴԿԱՑԻՆ ՎԻՃԱԿԻ ՆԱԽԿԻՆ ՏԱՐԲԵՐՈՒԹԻՒՆԸ

Հարուստը աղքատին աշխատութեամբ աւելի հարուստ եղաւ, եւ

իւր հարստութիւնը ամէնքս համար ամէնքս իւր ծառայիլ ենք։ Այս տեսած ուրեմն իւր շուրջը շատ մարդիկ, պակաս երջանիկ քան թէ ինքը, ուրեմն շատ մարդիկ կախուելու առնեցան անկէ։ Հարստութիւնը պատ ինչ որ էր և եղաւ հարստ։ Այս սկսաւ իւր բարեկեցութեան գործիքները կամաց կամ կրկին պատիքներուս մէջ խնել։ Հարստութիւնը միայն մեկու մը շահուն գտնուելուս։ Այս այնպէս կարծեց որ շահերուս կեանքը միայն իւր համար է։ Ուրեմն քայլ մը մնացած էր բռնակալ ըլլալու։

Հարստութի որդին սկսաւ ինքզինքը երեւցնել աւելի լաւ պէս, քան թէ իւր հօրը ծառաներուն որդիքը։ Կարծեց թէ՝ երկինքը աւելի գթառատ է առ ինքն, ուսոի և միայն ինքն է երկնից սիրելին։ Այս ինքզինքը երկնից որդի անուանեց, ինչպէս մենք կը կոչենք բազդին սիրելիները բազդի որդիներ։ Հետեւապէս, երկնից կարծեալ որդւոց մօտ՝ ծառան միայն էր որդի մարդոց։ Այս սեղէն է Ա. գրոց մէջ եղած Պատմութ որդի ներուն և մարդոց որդիներուն տարբերութիւնն։

Հարստութիւնը հարուստը գոհարկութեան առաջնորդեց, գոհարկութիւնը ալ աստիճորդեց զայն մոլեկան ցանկութեան և անվերջ զեղխութեան։ Իւր կեանքը լիացնելու համար՝ հարկ եղաւ որ ածեցուներ իւր վայելքութեանց թիւը։ Ընդհէն քնութեան տալարանի չափը ալ չէր կրնար գոհ ընել մարդուն հեշտասէր կամքը, որ իւր մեկ պարտպրդութեան մէջ կը խորհի իրեն համար նորանոր հրճուանքներ ստեղծել։

Հարկ եղաւ որ նա ունենայ ամենայն և ամենատես հրճուանքներ, քան թէ իւր ծառան։ Ծառան գոհ էր միշտ իւր մեկ կնոջմէ, իսկ տէրը իրեն իրաւունք համարեց շատ կանոյք ունենալ։ Ասոր յայտնի է որ շատ բռնակ վայելքութիւնք կը տարբերուներ և կը լքուցանէ։

Հարկ եղաւ որ հնարք մտածէ արուեստական հնարքներով զանոնք բռնելու։ Այս եղաւ մի քայլ աւելի։ Այնուհետեւ գոհ չեղաւ միմիայն մարմնասիրութեան տենչը լուացանելով։ Այս ալեզէզ վայելքութեց մէջ տեսակ տեսակ հաճոյքներ և փափկութիւններ ստեղծանել. վայելած հրճանքները ալ չը յագեցուցին նորա խղճերը։ Ախորժակները նոր գաղտնիքներ որոնեցին վայելքութեանց մէջ։ Կինը, որչափ որ կին, չունէր գրաւուն անոր համար։ Այժմ մարդը սկսաւ գեղեցկութիւն որոնել կնոջ մէջ։

Իւր ծառաներուն աղջկանց մէջ նշմարեց նա գեղեցիկ կանայք։ Բազդաւորութիւնը զայն հպարտ ըրաւ։ Հպարտութիւնը և վատահութիւնը զայն ամբարտաւան դարձոյց։ Այս դիւրաւ ինքզինքը հաւատացոյց, որ իւր ծառաներուն բոլոր ունեցածը իրեն կը պատկանի։ Որովհետեւ ամէն բան իրենը կը համարէր, ուսոի ամէնայն ինչ ներելի կը կարծէր։ Ծառայ ին աղջիկը կարի սուր էր իրեն կին ընտրելու համար, բայց սակայն շատ յարմար էր իւր տենչը յագեցունելու համար։ Ահա քիչ նոր քայլը, գրոյ մարդը մոլութեան մէջ մտաւ։

Մի անգամ օրինակը տեսնուեցաւ թէ չէ, արդէն ապականութիւնը ընկաւ հասարակաց մէջ ծառալով։ Որ չափ արդելիչ օրէնքները սակաւ էին, այնքան աւելի ընկերութիւնը ինքզինքը անմեղութեան մերձ կը կարծէր, և աւելի կը դիմէր դէպի ապականութիւն։

Հզօրի իրաւունքը հաստատուե-

ցաւ , կարողը իրաւունք չամարեց ա-
րիշները ընդէլ, և այսպէս առաջին ան-
գամ երեւցան բռնակալներ :

Այս բռնակալներն են , որոնք Մով-
սիական գրոց մէջ կ'անուանուին որդիք
ուրանաւորաց , որդիք սատանայորդիք :
Եթէ այս խօսքերը լսած գրական
մտայ քննուին , նրբամտիւն մը կը
տեսնուի հոն , զոր մինչեւ յայսօր ներ
կատած չեն , և ես կ'ուզեմ ծանուցա-
նել : Այս խորհրդները ժառան-
գեցին իրենց հարց հպարտամտիւնը ,
բայց ոչ նոցա բարիքները : Կարելի է
որ անոնց հայրը զանոնք կը սիրէր եւ
կը նախատատաւէր իւր կենդանի մէջ ,
բայց անոնք կ'արտաքսին օրինաւոր
ժառանգներէն , և հօր մահէն ղինի
ի բաց կը վարին : Ընտանիքի մէջէն
վանուելով և կրկին մտնելով , ինչպէս
բռնակալ ապօրինի ճանապարհաւ , նո-
քա իրենք ղիրենք լքուած տեսան՝ այս
ընդարձակ աշխարհիս մէջ : Նոքա այ-
լոց չէին պատկաներ և ոչ այլք իրենց :
Օդ՝ այս ժամանակ ապրելն ուրիշ
բան չէր , եթէ ոչ կամ տէր ըլլալ իւր
անձին , կամ այլոց ծառայ :

Ազանց տէր լինելու արժան ալ
չէին համարեր ծառայ ըլլալու : Մա-
նաւանդ որ ծառայելու ալ ամենեւին
վարժած չէին : Ուրեմն ինչ կրնային
ընել : Ուրիշ բան մը չունէին եթէ
ոչ հպարտամտիւն ծննդական և զօրա-
ւոր անդամներ : Նախնի յղմտիւեան
մը յիշատակը , զայրացկոտ սիրտ մը
հակառակ ընկերին , զանոնք առաջնոր-
դեցին ի Թշնաւտամիւն : Պաղտա-
ծուիւնը զանոնք դող ըրաւ , իրենց
աւտղակտիւնց յաջողութիւնը՝ թա-
փառականներ և ի վերջոյ հսկաներ :

Անոնք խոյն ահարկու եղան խա-
զաղ հողագործին , անպաշտպան հով-
ուին , և իրենց հպարտահարտիւնն
ներով քարչեցին անծայրածիր ինչ որ կա-
մեցան : Իրենց բազդաւորութիւնը և
իրենց քաջ վնտանոտութեանց դէպքը
գանոնց համբաւը տարածեց շրջակա-
յից մէջ , և այս նոր տեսակ կենաց
ճախտը պարտաւորեց շատերը անոնց
հետ միանալու : Այսպէս եղան նոքա
զօրաւոր և անտանի մարդիկներ ,
ինչպէս կ'ըսէ Ս. Գիրքը :

Աստիճան ընկերութեան մէջ ամուր
անկարգութիւնը հատանականաբար ի
վերջոյ սկսաւ տաներ մարդիկ դէպի
կարգաւորութիւն , և հաստատութիւն
չնչուեցաւ զանոնք սկսաւ մտցնել նահա-
պետական վարչութեան և միապե-
տութեան մէջ :

Այս բազդախնդիրներէն զօրաւո-
րը և տեղի հասմարձակը սկսաւ տէր
ըլլալ անոնց վրայ , սկսաւ շինել ա-
մուր քաղաք մը և հաստատեր տա-
ջին տէրութիւնը , բայց աշխարհի բազդի
կատակերգութիւն տանձը իւր ձեռքն տա-
նող էակին համար այս փոփոխութիւ-
նըն տակաւին վաղահաս էր , և տակաւին
պատահար մը պիտի դադարեցնէր այն
քայլը , զոր մարդկային ազգը սկսած
էր ընել դէպի քաղաքակրթութիւն ,
վասն զի ապականութիւնը և մեղա-
թիւնը էլս անբաժան էին մարդու
ընթացքէն :

Թարգմանեաց ի Գաղ. Կարապետ
աբեղայ Բարոնեան Ակրիեցի :
Ընդ Ս. Ղազար Վենետկոյ :

(Շարունակութիւն , տես թիւ 8 :)

ԻՐԱՒՈՒՆՔ ԵՒ ՊԱՐՏՔ ՍԵՊՀԱԿԱՆՈՒԵԱՆ

Ա.

Ընկերասպրութիւն հաբպոռիան : — Տե-
սար թէ ոչխարի տեսակ վատասիրտ
դուռ կայ եղեր . ուստի ով որ իր
դաշտը աւելի լաւ կը մշակէ ու պըտ-
ղաբեր կ'ընէ , ով որ աւելի աշխոյժ
դրդապատճառներ կը շինէ , ով որ աւելի
ուժ և աւելի խելք կը բանեցնէ ի

գուա քաղելու համար, ով որ աւելի փութաջան է աշխատութեան մէջ, և խոհեմութիւն կը բանեցնէ իր առաջին ու տուածին մէջ, աւելի կը շահի. այսինքն աւելի հարուստ կ'ըլլայ։ Ու սրտմտեռու մարդիկ ամէնքն ալ հաւասար են, իրաւունք չունին քիչ բան ունեցողին յանդիմանելու։ Մենք կը թէ ծուլու համ լճի մը ափունքը կեցած կը դիտենք թէ հոն եղած ձկիկ նորանորէն ով աւելի խոչընդոտ կը բռնէ. երբոր գործիքին դուքս կը քաշեն՝ կը տեսնենք որ մէկը հարիւր հատ որսացեր է. միւսը հազիւ թէ չիտուն. երրորդ մ'ալ աւելի քիչ. ո՛րտեղ անանկ տեղ մը կեցեր է ուր շատ չկան եղեր. իսկ չորրորդ մը ալ ոչինչ, վասն զի բռնածը կորնցուցեր է։ Հիմա աս վերջինս կրնայ ըստ բնութեան ազատիլ մեկալնոյ որ իրենցին նէն քիչ մը իրեն տան՝ բայց չի կրնար պարտաւորել. վասն զի ամենուն ալ ստացածն իրենն է. որով հարիւր որսացողը իրաւունք ունի տունը տանելու զանոնք բարեկամներուն ու ազգականներուն ընծայ տալու. ծախելու վայելելու։ Ասոնք որ մէկը իրեն ըսէ. Թէ՝ Ինձ հարիւր խնկեփար ո՞նիս՝ իսկ ասիկայ ի՞նչ մէկ ես ×՞ինեփ չհո՞նը իրեն կոտրամ, որպէս զի հաւասար ըլլա՛ս. ինքը կրնայ պատասխանի տալ. Թէ՝ ինչո՞ պիսի առնիս, ես ալ իրեն հաւասար չեմ, որքան իրեն պիտ ես ալ իրաւունք ունիմ վասպանս ինձի պահելու և ըսածս իրաւացի է։ Այս առակը քեզի լաւ կը բացատրէ Թէ աղքատն ու հարուստը ինչպէս կը համեմատին իրարու հետ. անհաւասար՝ի հարըստութեան և հաւասար՝ի բնութեան։ Արդ ով աւելի, կրնայ ունեցածը ծախել. ընծայ տալ ու ժառանգութիւն թողուլ։

ԼԴ.

Եպիկտետոսի ինչպէս կը գործածուի։

—Ասկէ որ ես ինձի ստացուածք մը չեմ հայթայթեմ. եթէ գիս և եթէ ուրիշները միասին վտանգի մէջ կը դնեմ. գիս որովհետեւ կառավարելս գործելու միջոցները չեմ՝ ունենար. ուրիշները՝ վասն զի Թէ որ կարօտութեան մէջ ինամ. հարկ կ'ըլլայ որ ուրիշէ օգնութիւնը դիմեմ. ուրեմն անհրաժեշտ պարտք մըն է որ իւրաքանչիւր որ արհեստ մը իրեն ընտրէ. և մտադրութեամբ անոր եռանդն ըլլայ։ Այսան վն ով որ ձեռքը արհեստ մը ունի ընտակ ալ ունի։ Այն իսկ հարուստներն ալ բան մը պէտք է ստիպեն. որովհետեւ Աթեն ոտի վրայ կեցողն ալ իրենց իմալ՝ ըստ առածին. ասկից դուրս դատարկապորտ և անարուեստ մարդէ մը աւելի վնասակար ու պախարակելի բան չը կայ։

Պատերազմութիւնն յանցանք մը չէ. մանաւանդ Թէ յարգելի է ու օգնութիւն կը գտնէ. իսկ ան որ պըղերգութենէ և յախտից առաջ կ'ուգայ՝ անկարելի է յանցանք։ Մէկին որ այսօր լաւ մը կ'ուտէ կը խմէ. առանց մտածելու Թէ վաղը ինչպէս պիտի կարենայ փորը կշտացնել՝ այնպիսին խենթ է։

Բայց վաստակի եռեւէ ըլլալն ալ չափաւորութեամբ մը պէտք է ըլլայ. և ոչ եթէ ապօրինաւոր միջոցներով. ցած ճանապարհներով։ Չափազանց չը վտխտիլ. վասն զի որչափ բանի եթեւեռ ըլլաս. անչափ յուերդ կը ճպռնես. կ'ըսէ առածը. ինչ որ քու պատշաճապէս ապրիլըդ համար բաւական է՝ զայն հայթայթէ. Թէպոր աւելի վաստկիս ալ լաւ. կրնաս ուրիշներուն ալ օգտակար ըլլալ. չափազանցը միտասկար է. Հարստութիւնը լաւ ծառայ մըն է, բայց մեկալ կողմանէ գեշ տէր ալէ։

Անարատութեամբ վաստկածդ խըր-

նայութեամբ պահէ. աշխոյժը քնայդըլիւնն է. կրնայ առակը Ոդիսեոսի երկու բանէ կը վախնայ. աշխատասիրութենէ և խնայողութենէ, անոր համար ասանք ոչ երբեք իրարու հետ մէկտեղ կրնան կենալ։ Երբեմն կիսդ չափ ստիպիդ երկինցուբ, եթէ մեսաքսեղէն չեռ կրնար հագուիլ չափ ալ բան մը հագուէ. ու վատալը կանէդ գնէ հինգ փարա մը պակաս ծախք ըլէ։ Տարիդ կ'առնես. արդիքները կուտենաս. կրնայ ոսվ հանդիսիլը կրնայ առուտուրդ մէջ բան մը ձուխորդ երթալ. կարգէ դուբս ծախք մը կը ստիպուիս ընել հիւանդութեան կամ մէկու մը քով մնալու համար, բարեկամիդ մէկուն կամ հարևնեացդ օգնելու համար. ան ատեն կ'ըմբըռնես քանի մը դահեկան մէկդի գնելդ աղէկութիւնը։ Այլ գիտէ եղիր ապահովութենէ, ամենագէշ ախտ մըն է, որ թէ իրեն և թէ ուրիշներուն պէտք եղածը կը զլանայ միայն ստակ շատցընելու ախորժով։

Ընաքնի ու քաղաքակիրթ մարդն իր գլխոյն ու բազկացը վրայ կը դնէ իր յոյսը, չէ թէ ուրիշներուն օգնութեանը վրայ. շահուն համեմատ իրեն ծախքը կը կանոնաւորէ. գիտէ որ ծովը կը ցամքի թէ որ պակասած ջրոյն տեղը ուրիշ ջուր լեցուի. ոչ ինչ բաներն ալ կը հաշուէ. վասն զի քիչ քիչ մեկմեկու քով գալով մեծ քանակ մը կը ձեւացընեն. չափաւոր կ'ուտէ. կարգաւորեալ կը հագուի. քնակութիւնն ալ վայելուչ՝ բայց առանց շռայլութեան։ Կ'իմէ որ աղքնին խնայութիւնն է. առակը խաղերով չը վճռացներ. հապա աւելցածը օգտակար բանի մը կը գործածէ. կամ շահու կը դնէ՝ արկղ խնայողութեան ըսուած ընկերութեանց քով, մտածելով միշտ որ առակը ան ատեն ան ուրիշ ըսբ գործածուած կը սեպուի երբ ազգութիւն ընելու կամ ազգային կրթութեանը համար կը գործածուի. Ոսուցման միայն ատ կը խընդրէ ըսելով. Ընարէ ինձի անանկ չափաւորութիւն մը, որ հարստութեն աիտեղին ան աղքատութենէ առաջ եկած յանցանքներուն ազատ ըլլամ։

ԼԻ.

Ուրիշը անհանգիստ ընելէ սեպհականութեան իրաւունքը չէ։ — Ուրիշներէն ան հանդիստ կ'ընես ու կը խռովեմ ոչ միայն բռնութեամբ ու խորտակութեամբ իրենց ստացուածքն յափշտակելով, այլ նաև արգելք ըլլալով որ չը կարենան ուզածնին ընել. ուրիշին բանը պահելով ու ծածկելով և կամ ուրիշ կերպով վնասելով, զոր օրինակ ծառ մը կտրելով. դուռ մը կոտրելով. կառափ մը վճռայնելով. յորինի աղաղները ապահանելով, անոնց մէջ պատ ընելու համար. և այլն։ Իսկ ինչ ըսեմ անոր որ խիղճ չուներ՝ ուրիշն անկէ ստակ ու նաև ուրիշ բաներ վերցնելու մարդ տապահանէն աւելի անարդ այնպիսին որ անիկայ գոնէ իր կեանքը վտանգի մէջ կը դնէ։ Այլ սակայն իր վրայ վատահութիւն ունեցողին բանը կը գողնայ։ Ոմանք մեծ չար մը չեն սեպեր գաշտերէ ու պարտէզներէ պատուղ գողնալը, բայց ձերն է արդեօք առածնիդ, թէ որ ձեզմէ գողնալու ըլլային։ Ընելի անոր համար չանցաւոր է՛ք վասն զի զղուելի սխալմունքն է որ զձեզ առ այս կը յորդորէ, որ է սիրտը։

Ձէ, պատանեակ՛ք, կ'աղաչեմ ու կը յանձնեմ ձեզի. եթէ խնդիրքս կընդնայ զօրել, որ ուրիշներուն բանին չը դպչիք. ամենէն չնչին բաներէն ալ ըեդուշեցէք. լինչուան գրիչ ու գրնդաւեղ մը առնելէ։ Ոմէ որ ցեկանաւանե,

բը լեզու ունենային կրնային պատմել թէ ինչպես ամեն իրենց մէջ մեռնող ներքը չիւղ մը վերցընելէն գանգատ ըլլան, և գայթեալ մէկ անգամ մը միայն իբրեւ գող բռնուած ըլլալուն ամօթը պէտք էր որ բուսական ըլլոր ամեն փորձութիւն հեռացնելու կ՚ենթդիէ ։

Իսկ թէ որ կտրատած բան մը գտնես, քուկդ չէ ու պարտաւորեալ ես գարձնելու. թէ որ դուն կտրելն ցուցած ըլլայիր՝ ինչ կը փափաքէիր, կ՚ուզէիր որ քեզի գարձնէի. կտրելն ցընողին ցաւը մէյ մը մտածէ, վաղը, պուն ըլլալը փնտռէ ու տուր. և գանգիայ միսիմարեալ սեռնելուդ վայ ուրախայիր, և վինքը բարեկամ քեզ ստայիր։ Ընդամէնը մը գահեկան մը գըտայ գեռնէ ու կ՚ուզէի պահել. որ պէս զի եթէ ապքատ մը հանդիպի անոր տամ, վասն զի գտածս ոչինչ բան մը երեւցաւ ինձի, բայց մտքս հրամայեց՝ որ երթամ անոր տէրը փընտռեմ. գտած տեղս գարձայ, տեսնեմ որ աղջիկ մը կ՚ելցած կուլար ու կը ցաւէր նոյն գահեկանը կորնցնելուն վրայ՝ որ մօրը բոլոր ունեցածն էր և առավ հաց մը պիտի գնէր ։

Լ և

ԻՐԱՒՈՒՆՔ ԵՒ ՊԱՐՏՔ ԸՕՐԻՏՈՒԹԵՆ

Թէ որ մարգս պատրաստական է ինքզինքը պահպանելու և կատարելագործելու, պէտք է որ ազատութիւն ալ ունենայ իրեն պահպանութեանն և կատարելագործմանելուն համար հարկաւոր եղած բաներն ընելու, բայց ամէն հասկընանք, ազատութիւն ըսելով ոչ թէ ամեն խելքերնիս փչացն ընել կ՚ենթադրենք, այլ ինչ որ պէտք է, պատշաճ լինի, անանկ որ ազգի պիտի կարենայ օգտել ըլլալ մեր ունեցած հասարակութիւնները իրենց վախճանին ծառայեցնելու ուշադրութիւն ։ Ամէնը սովորական դործողը տի տեսնեն միայն կըրնայ օգտել ըլլալ երբոր հասարակութեան դէմ չըլլայ ։

Գտանեկութեան միջոցին դեռ չենք ճանչնար թէ որ բանն օգտակար է և որը վնասակար. սոսկ հասնար ծնողքնիս և վարժապետները մեզի կը հրամայեն՝ թէ սա մի ըներ ։ Երբ կը ուզենանք՝ կամքերնիս. կիրքերնիս. մեր շահը կամ ոգիտութիւնը զմեզ շատ գործեր ընելու կը յորդորեն և ուրիշներուն վնասելու, սոսկ հասնար օրէնքներ կան, որ կը հրամայեն մեզի ընելիքնիս, որոնք նաեւ կը սահպեն զմեզ բռնութեամբ և պատժօք. ասիկայ մեր ազատութիւնը չվնասեցըներ, այլ ընդհանուր թէ կ՚ապահովցընէ ։

Ընդհակառակն որ ես ամեն ուզածս կարենամ ընել, ուրիշներն ալ նոյնպէս կարենային ընել, իրենց ըսած կամ հաճոյքը իմ ազատութեանս արգելք կ՚ըլլար. որով միշտ կռուոյ և ուզածնիս պաշտպանելու վիճակի մէջ պիտի ըլլայինք ։

(Պիտի շարունակուի ։)

ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

—Օսմանեան Կարեւորեամ կառավարութիւնը հաստեցաւ Երուսաղէմ քաղաքին մահմետական և ոչ—մահմետական բնակչաց կարգադրական վճարքը այսու հետեւ իրենց թողուլ և նըշանակեց սպասարկութիւն ։ դատ, որ առաջիկայ տարիէն սկսեալ պէտք է կոչուած տուրքը եւս պիտի ջնորհուի, զորս մինչեւ յայսօր բնակիչք կը վճարեին գիմեւոր տալու փոխարէն ։ Կայաբերական այս նոր անօրէնութիւը յայտ

նեց Վահ. Նազիֆ փաշան, տեղւոյս քաղաքական ժողովի մէջ ժամանակաւոր ատենախօսութիւն, զոր առաջուան պէս ժողովական անդամները երախտագիտական շնորհակալութիւն մատուցին ի կողմանէ համայն բնակչաց քաղաքիս։ Արեւելեան Կառավարութեան այս հայրական անօրէնութեան առթիւ՝ յատկապէս ձրագիտաւորութիւն եղաւ քաղաքիս մէջ ի նշան երախտագիտութեան և ի ցոյց անզգաստութեան բնակչաց։

— Երբ բազքական հայ եղբայրներէն կը ներկայուէր, որոնք Տիգրանակերտէն փոխադրուելով քաղաքիս մէջ կը բնակէին, ցանկալով վերադարձին Հայաստան եւց մայրենի Եկեղեցւոյ պիրկը գտնել, իրենց փոխարքը յայտնեցին Ա. Թաւոյ Վրդն. Պատրիարքին Նորին Սրբազնութիւնը յայտնեց, որ եթէ այս գործը որ և իցէ նեւթական շահուց ակնկալութեան պատճառ ըլլայ, անկը դադրեցնել է իսպառ։ Սակայն եթէ շարժառիթը միայն հոգեւոր է, արդէն ազատ են համարձակ իրենց մայրենի Եկեղեցւոյ պիրկը մտնել, որ միշտ բաց է իրենց առջեւ։ Պարձողները պատասխանեցին, որ ամենեւին նեւթական ակնկալութիւն չունին եւ ոչ կարօտութիւն շահուց, քան զի որուժմէ իրենք արդէն արհեստաւոր լինելով՝ բաւարարապէս կը կենդանազսփարին իրենց ձեռագործով, այլ միայն կը փափագին իրենց եղբարց հետ այն ամէն հոգեւոր միխիթարութիւնները վայելել, զորս Հայաստան նեցոյ Եկեղեցին հաւատարակէս կը մատակարարէ իր հաւատացեալներուն։ Եթէ այդպէս է, ասաց Նորին Սրբազնութիւնն, գուք արդէն ձեր մայրենի եկեղեցւոյ զաւակներն եք, որովհետեւ Եկեղեցին իր կաղմէն զձեզ մերժած չէ իր ծոցէն և այժմ ոչ միայն սիրով կընդունի ձեր յօժարակամ դարձը, այլ և մայրական ներողամտութեամբ չը պիտի յիշէ երբեք ձեր անցած՝ ժամանակաւոր հեռանալն իր գրկէն։ Նորին Սրբազնութեան խօսքերէն յատուկ շարժեցան յիշեալ անձինքը և հայրական օրհնութիւն առնելով՝ խոստացան ոչ միայն անգամ ատրիլ իրենց եղբարց հետ մայրենի եկեղեցւոյ ծոցին մէջ, այլ և սիրով կատարել ամէն պարտաւորութիւն որ Եկեղեցին կը պահանջէ իւր զաւակներէն։

Ցաւալի թէ մեր այս երկու եղբարց դարձը շարժառիթ լինի մեր միւս բազմաթիւ եղբայրներուն և մանաւանդ Ազգին. Պատրիարք Հօր հայրական ընթացքը՝ օրինակ լինի մեր ամէն եկեղեցական անձնաւորութեան, որ աշխատին ամէն տեղ և ամէն դիպուածոյ մէջ երբեք չը խոտորիլ մեր եկեղեցւոյ քրիստոնէական ներողամտութեան պաշտելի ընկղմելէն։ Ցաւալի թէ մեր ամէն ազգակիցները համոզուին ընդհանրապէս, որ իրենց ներկան և ապագան, իրենց փառքը և պատիւը՝ իրենց ամբողջութեան և աջակից ազգաշինութեան մէջէ և ոչ թէ օտարազգի հետ յարելու երազական աւելցին մէջ, ուրկից արդ Ազգի միութիւնը քայքայուած է և կը քայքայի և երկաւոր կութեամբ իրարու միս կրծելով՝ երբեք չենք մտածելեր, որ այս ընթացքով մեր ազգային մարմնոյ կենդանական արիւնը կրսպառուի և օր աւուր անկենդան կմնայ կը դարձնենք։

Ընդհանք պատմութիւնը ինչ սեւ կնքով պիտի դրոշմէ այն անձանց անունները, որոնք ազգային կրօնական պատմական աղետաբեր արկածներէն չը զգաստացած՝ տակաւին օտարազգի հետ միանալու վնասակար գործերը կատան ժողովրդին, պարզամիտ և իւր բարին ու չարը չը ճանաչող ժողովրդին։

Վարդանեանց Գրիգոր աղա Պօղոսեան։
Վարդանեան Տագես աղա Թաշճեանեան։
Վարժապետեան Գրիգոր աղա։
Տատիանեան Աբրահամ աղա։
Տատեան Յ. Աստղիկ Սիմակ էֆէնտի։
Տատեան Պ. Աստղիկ էֆէնտի։
Տատեան Պ. Մկրտիչ Պէյ։
Տատեան Յովհաննէս Պէյ։
Տատեան Յ. Նվարդ էֆէնտի։
Տատեան Պ. Մագդալինէ։
Տատեան Պ. Դանիէլ օրիորդ։
Տատեան Պ. Սիմոն Պէյ։
Տէր Յովհաննէսեան Պօղոսոս աղա։
Տէր Վրթանէսեան մահտեսի Գրիգոր աղա։
Տըրնաքեան Յարութիւն աղա Կեռասոցի։
Տօնեղեան Գաղատացի Յակոբ էֆէնտի։
Րէվղեան Մկրտիչ Պէյ, (3 օրի.)։
Րէսիմճի պաշի մահտեսի Մկրտիչ աղա։
Փանոսեան Գէորգ աղա։
Փոփոլեան Գէորգ Ամիրայ, (2 օրի.)։
Փէշտըմալճեան մահտեսի Միքայէլ աղա։
Փէշտըմալճեան մահտեսի Սահակ աղա։
Փամպուքեան մահտեսի Անտօն աղա ասկերիչ։
Քաղիէ օղեան Միքայէլ աղա օրմանքէշ։
Քայախեան Աստղիկ աղա։
Քէմհէճեան Գրիգոր էֆէնտի (2 օրի.)։
Քերեսթէճեան Կնոջ աղա։
Քեշիշեան Յովհաննէս աղա Կեսարացի։
Քեպապճեան Մարտիրոս աղա Սալմիեցի։
Քրիստճեան Յարութիւն աղա։
Քհանեան Յակոբ և Բաբասիլ ազգ.։
Օհան աղա։
Օհնեռճեան Յովսէփ աղա։
Ֆերուհ Բաբաճան Պէյ։
Ֆրենկեան Յակոբ էֆէնտի Կեսարացի։

Պրուսայէ վարժապետ Նուէր ԱՐԺ. Յովհաննէս վարդապետ Եւդոկիացի։

ՀԱՅՓԱ

Գագիկեան Սահակ աղա Ամինի։

ՀԻՆ ՆԱԽԻՋԵՒԱՆ

Արժ. Մեսրոպ վարդապետ Սմբատեանց։

ԳԱՐԱԳԱՂ

Արժ. Արխատակէս վարդապետ Սեբաստիացի։

ՄԱԼԱԱՐԱ

Սերոբէեան Յովսէփ աղա։
Պիծակեան մահտեսի Յովհաննէս աղա։

ՄԱՐԱՀ

Սուրբ Սարգիս եկեղեցւոյ վարժապետն Նուէր ի ԻՄԾ. Յակոբեան Ղազար ոտ ԱՂՔԵՔՍԱՆԴՐԻԱ։
Ճանապէեան մահտեսի Սարգիս աղա։

ՄԱՐԶՈՒԱՆ

Գեր. Յովհաննէս Արք եպիսկոպոս Եգիսեան։

ՅՈՊՔ

Արժ. Ամիանոս վարդապետ տէրտէր։
Մատթէոսեան Յովսէփ պէյ։
Ս. Մարգսեան Սիմէօն աղա։

ՆԻԿՈՄԻԴԻԱ

Գեր. Նիկոմս Արք եպիսկոպոս առաջնորդական փոխանորդ։
Թանգպոյան վերջ մնալեան Նիկոմիդիոյ։
Տէր Կարապետեան Միքայէլ աղա։
Տէր Մինոսեան Եղիա աղա։

ՇԱՊԻՆԿԱՐԱՀԻՍԱՐ

Գեր. Աբրահամ Արք եպիսկոպոս։

ՈՒՂՆԻԱ (ՉԻՅՖՈՒՆ)

Սուրբ Յովհաննէս եկեղեցւոյ վարժապետ. Նուէր ի ՄԵԾ. Յակոբեան ազգէն ոտ ԱՂՔԵՔՍԱՆԴՐԻԱ։
Սուրբ Յակոբ եկեղեցւոյ վարժապետն, Նուէր ՄԻԾ. մահտեսի Ղազարբէգ ազգէն Ս. Գաթամաճեան։
Սուրբ Լուսաւորիչ եկեղեցւոյ վարժապետն ի Նուէր ՄԻԾ. մահտեսի Ղազարբէգ ազգէն Ս. Գաթամեան։
Սուրբ Աստուածածին եկեղեցւոյ վարժապետն։
Սուրբ Սարգիս եկեղեցւոյ վարժապետն։

ՊԱԴՏԱՆ

Խաչհատրեան մահտեսի Խաչիկ ազգ։
Խաչհատրեան մահտեսի Խաչհատր աղա։

ՊԵՐՈՒԹ

Արժ. Վարդան վարդապետ տէրտէր։

ՍԵԲԱՍՏԻԱ

Գեր. Կաթողիկոս Աբգէսիմեսպատ։
Արժ. Պետրոս վարդապետ։
Ա.Հարան (մահտեսի) աղա։
Աշղահեան Մահտեսի Բաբիկ աղա։
Տ. Թէոդորոսեանց մահտեսի Մարտիրոս աղա

ՍԵԻՐԵԿ

Արժ. Եփրեմ վարդապետ Եգէոմացի։
Եաղուպեան Սարգիս աղա։
Խմիճեան Պետրոս աղա Մատնոցի։
Եմի գ ծնչեան Մարգար աղա Ակնցի։
Սանտրգ եմմին Կիրակոս աղա։

ՎԱՆ

Արժ. Յովհաննէս վարդապետ Ամատունեանց։
Աստղիկեանց մահտեսի Մարտիրոսեան Մարգար աղա։
Խոչատուրեանց մահտեսի Մկրտիչ աղա։
Նամիանեան մահտեսի Համբարձում աղա։
Պօշխեանց Գէորգ աղա։

ՏԻԳՐԱՆԱԿԵՐՏ

Գեր. Յակոբ Արքեպիսկոպոս։
Ճանապէեան Աստղիկ աղա։
Մխիթարեան Ջոհաննէս աղա։
Պաղտղ մահտեսի Օհան աղա։

ՏՐԱԳԻԶՈՆ

Գեր. Մեսրոպ Արքեպիսկոպոս (2 օրի.)։
Արժ. Գրիգորիս վարդապետ։
Բարեհամբաւ Լ. գպրոցին։
» Մեսրոպեան գպրոցին կիւմիւշհանէի։
» Դպրոցին կիւրասօնի։
Գասպարեան Յակոբ աղա։
Գրիգորեան Նիկողոս աղա։
Խրաշչեան Վարդան աղա։
Կիւլղինեան Կարապետ աղա։
կիւրճիեան Պօղոս աղա։
Մախօխեան Արխատակէս աղա։
Մեղասուրեան Յարութիւն աղա։
Սիմոնեան Ջոհաննէս աղա։
Յակոբեան մահտեսի Ստեփան աղա։
Ս. Մեղասուրեան Խաչիկ աղա։

ՓԱՐԻԶ

Թիւ թաղեան Պետրոս աղա։
Յակոբեան Մարգար աղա։

ՓԻԼԻՍ

Յակոբ աղա Ակնցի, (2 օրինակ)։
Պապրաճեան Կարապետ աղա, (2 օրինակ)։
Գասմանճեան Գէորգ աղա։

ՓԻՇՆԵԻ

Արժ. Գրիգոր վարդապետ տէր Սահակեանեան։

ՅԱՆԿ

ՀՈԿՏԵՄԲԵՐ

Ժողովրդային կրթութիւն. — Նախաշաւիղ. — Ա. կրթութիւն ըստ բուն նշանակութեան . . . 217—223
Հարցաքննութիւններ 224
Թառաչ առ պանդուխտս 227
Կարճ ճանապարհորդութիւն Մյսորիս 229
Սարդկային վիճակի նախկին տարբերութիւնը . . 233
Իրաւունք և պարտք (շարունակելի) 236
ԺԱՄԱՆԱԿԱԳՐԱՆՔ.—Օսմանեան Տէրութեան նոր կարգադրութիւնը Երուսաղէմի համար. — Երկու բոզ ղրքական Հայ եղբարձ դարձը 239

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՔ

Ա. Սիօնը ամէն ամիս կը հրատարակուի 24 երեսէ բաղկացեալ ուղիածալ թղթով.

Բ. Տարեկան գինն է երկու արծաթ մէճիտիէի. հանդերձ ճանապարհի ծախքովը, կանխիկ վճարելի:

Գ. Զատ տետրակ առնել ուզողը, պէտք է ամէն մէկ տետրին չորս դահեկան վճարէ: